

A. KJØLLER fot.

Udsigt over en Del af Christiansø og Frederikxø, helt i Baggrunden Græsholmen.

Ornithologen

JOHANN DIETERICH PETERSEN (1717—1786),

hans Liv og Arbejder.

Mit einer deutschen Zusammenfassung.

Af O. HELMS

Forord.

Efter den glimrende Tid, dansk Naturvidenskab havde haft omkring Midten og den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, BARTHOLINERNE's, STENO's, WORM's og BORCH's Tid, var der en Stilstandsperiode i henimod et Hundrede Aar. Omkring Midten af det 18. Aarhundrede kom atter en Opgangstid. LINNÉ's ordnende Haand havde bragt fast Grund under Naturstudiet, og Danmark blev ikke tilbage. Naturvidenskaberne blomstrede paa dette Tidspunkt i Landet, støttet fra Hoffets Side og ført frem af en anselig Kreds af Forskere: O. F. MÜLLER, LINNÉ's berømte Discipel J. CHR. FABRICIUS, MORTEN THRANE BRÜNNICH og den lærde Polyhistor Biskop ERIK PONTOPPIDAN.

Norges Natur var beskrevet foruden af PONTOPPIDAN tillige af Præsten HANS STRØM og Biskop I. E. GUNNERUS. HANS EGEDE havde givet os Grønlands Naturhistorie i »Det gamle Grønlands nye Perlustration«, og Færøernes Natur var beskrevet af LUCAS DEBES. Enhver, der i Danmark har givet sig af med Zoologi, kender disse Navne, hvorimod for de fleste Navnet JOHANN DIETERICH PETERSEN som en Naturvidenskabens Dyrker kan anses for ret ukendt; selv om han ikke just kan sammenstilles med alle de foran nævnte Navne, er hans Indsats i Naturhistorien dog ikke ringe paa det særlige Felt, han havde kastet sig over, Ornithologien.

Denne Gren af Naturhistorien havde ogsaa nydt godt af den almindelige Blomstring indenfor Naturvidenskaberne. I 1763 udkom den første paa Dansk skrevne ornithologiske Afhandling: M. T. BRÜNNICH'S »Ederfuglens Beskrivelse« samtidig med, at ERIK PONTOPPIDAN i første Bind af »Danske Atlas« giver en Fortegnelse over Danmarks Fugle. Aaret efter udkom BRÜNNICH'S »Ornithologia borealis«, det første Arbejde, der omfatter hele Nordens Fugleverden. De nævnte Arbejder var for en Del fremkomne paa Grundlag af den store og for Danmarks vedkommende dengang vistnok enestaaende Fuglesamling, som Overauditør CHR. FLEISCHER havde tilvejebragt. Undersøger man Forholdene nærmere, viser det sig, at en overordentlig stor Del af disse Fugle er skaffede til Veje af J. D. PETERSEN fra Christiansø.

Hvorledes Sammenhængen er hermed, og hvor stor en Andel P. havde i de nævnte Arbejder, skal jeg søge at fremstille i det følgende. Sikkert er det, at BRÜNNICH og PONTOPPIDAN fik Æren og deres Navn knyttet til forskellige Arter, hvor maaske P.s rettere burde være fundet. Men han havde den Ulykke, at det ikke var ham muligt at faa sine Bøger trykte paa nær et enkelt lille Katalog. Hans øvrige Arbejder findes som Manuskripter, og et stort Værk om Christiansøs Beskrivelse er fuldstændig forsvundet. Nu skal man vel ikke overvurdere P. som Ornitholog, men i Sammenligning med det Kendskab til Fugle, der fandtes paa hans Tid, staar han højt, og under gunstige Forhold vilde hans Navn, hvad Ornithologien angaar, været kommet paa Række med BRÜNNICH'S, PONTOPPIDAN'S og HANS STRØM'S, men Skæbnen var ham ikke

god, og nogen Skyld deri havde han vel selv. Alt i alt havde han dog sikkert fortjent nogen mere Anerkendelse, end der blev ham til Del; havde han faaet lidt mere Luft under Vingerne og faaet Lejlighed til, hvad han saa ivrigt attraaede, at undersøge en Del af Danmarks Ornithologi i Stedet for i over 40 Aar at være bundet til en lille Klippeø, vilde hans Liv nok været blevet lykkeligere og hans Navn have haft en smuk Klang i dansk Naturvidenskab.

JOHANN DIETERICH PETERSEN (1717—1786)
og lidt om Ornithologien paa hans Tid.

Naar P. i Almindelighed benævnes som Auditor, da lyder denne Betegnelse jo ret imponerende; den kendte Ornitholog FR. FABER var ogsaa Auditor, og Etatsraad CHR. FLEISCHER, til hvis Fuglesamling P. bidrog saa overordentlig meget, var Overauditor. Med P.s Auditorstilling var Forholdet dog et noget andet.

De Oplysninger, der findes om P.s Liv, stiller just ikke ham og hans Livsførelse i den allermest flatterende Belysning. Selv om jeg her væsentlig holder mig til hans ornithologiske Betydning, kan det dog ikke undgaas, at jeg omtaler noget af hans Livsbane; naar der har været nogle Bugter paa den, maa det ikke glemmes, dels at han er ude af Stand til at forsvare sig, eventuelt korrigere Beskrivelsen eller anføre undskyldende og forklarende Momenter, dels at Forholdene, hvorunder han levede, næppe var særlig egnede til at lade et Menneskes bedste Egenskaber fremtræde. Ganske vist havde den i CHR. VI's Tid herskende Pietisme ogsaa holdt sit Indtog paa Christiansø, men dennes Befolkning, der væsentlig bestod af Fæstningens Besætning, har gennemgaaende næppe været Mennesker, hvis Dyder var fremherskende.¹

P. var født i Rostock i 1717, Søn af Borgmester JOHANN CHRISTIAN PETERSEN. Han blev Student og begyndte paa Juraen, beretter selv et Sted, at han har studeret i Göttingen. De juridiske Studier blev næppe af lang Varighed, thi allerede i 1734 fik Faderen ham ind som Menig i Kongens Grenader-

¹ Oplysningerne om P. og hans Forhold paa Christiansø er meddelt mig af Læge M. K. ZAHRTMANN.

korps i København, hvor han tjente sig op til Sergent. Hans Forhold i denne Militærtjeneste kan vel næppe have været helt eksemplariske, da Faderen i 1744 fik Kongens Tilladelse til at oversende ham til Arrest og Arbejde paa Fæstningen Christiansø mod, at Faderen selv afholdt hans Underhold. Det med Arresten skal maaske ikke tages alt for bogstaveligt; det drejede sig vel nærmest om en Slags Forvisning, men hermed

A. KJØLLER fot.

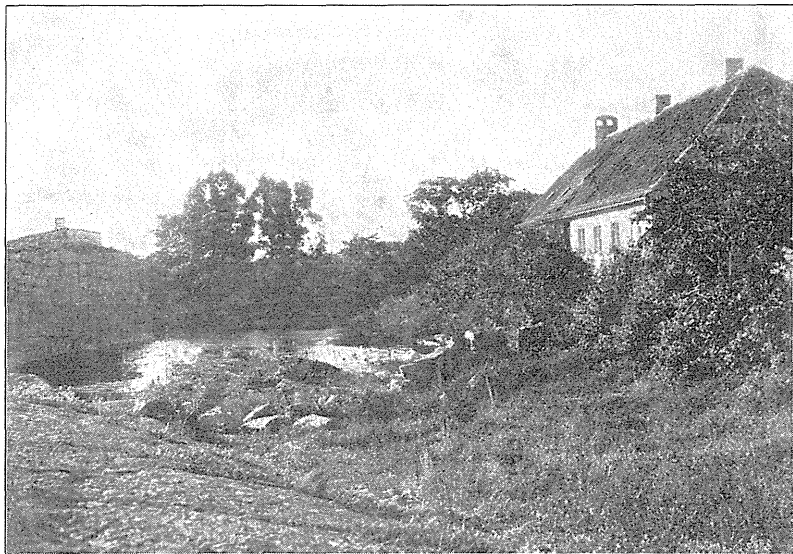
I Baggrunden Gaden paa Christiansø, hvor J. D. PETERSEN sandsynligvis boede;
Bygningen i Forgrunden er nu Fyrassistentens Bolig.

begynder nu P.s Christiansøophold, der strakte sig over 42 Aar til hans Død i 1786, unægtelig en lang Tid tilbragt paa den lille Ø, der næppe særligt egnede sig som Tumbleplads for hans virksomme Aand. Med Arresten og Arbejdet varede det nok ikke saa længe; i 1747 købte han sig ind i Stillingen som Fæstningens Ingeniørkorporal, blev Kommandantens Skriver og af denne varmt indstillet til at blive Garnisonsskriver, hvilken Stilling han ogsaa fik med 4 Dalers Maanedsløn. I 1749 udnævntes han til Garnisonsauditør, unægtelig en Forfremmelse for en Mand, der blev sendt til Øen som Arrestant. I Arkiverne findes adskilligt om hans Virken under det lange

Ophold paa Øen, ikke alt noget der stiller ham i det gunstigste Lys. Han var sikkert en driftig Mand, og sine smaa Indtægter, hvorover han ofte beklager sig i sine Manuskripter, søgte han at bøde paa, hvor det kunde lade sig gøre; han fik Bevillingen som Kromand paa Øen, hvilken Stilling dog efter nogle Aars Forløb blev ham frataget, og senere fik han overdraget den kgl. Tobakshandel paa Øen. Det lyder maaske ikke saa pænt, at de P. i Sagen mod Øens Præst tilkendte 180 Daler i Skriveromkostninger af Kongen betegnes som en ublu Sum, der skal godtgøres Præsten som ham afnødte ved ulovlig Proces; det synes, som om Præsten vanskeligt har kunnet klare sig over for P.s juridiske Indsigt. At han i 1753 forvanskede et Kirkelegat til sin egen Fordel, vil antagelig sige, at Legatet efter sin Ordlyd skulde uddeles til en værdig trængende, som Skik og Brug er. P., hvem det vel paalaa at forvalte Legatet, har maaske anset sig selv for den mest værdige til at nyde det. I 1773 søger han Embedet som Landsdommer paa Bornholm, hvad han dog ikke faar. 1. Maj 1786 gaar han af med Pension, og nogle Dage efter ender hans Tilværelse.

Hvis en Mand paa Christiansø skulde gifte sig med en af Landets Døtre, var Udvalget ikke stort, og maaske kan man ikke undre sig over, at P.s første Ægteskab ikke faldt alt for heldigt ud. Han giftede sig med Datteren af en tidligere Kommandant paa Øen, RASMUS HIRSCHNACH; hun havde først været gift med en stærkt pietistisk Løjtnant, og hvis hendes Sind har været vendt i samme Retning, er det forstaaeligt, at der i Samlivet med den livlige P. maaske savnedes Sympati. Det var heller ikke smukke Ord, hun brugte om ham, da hun i 1753 søgte Kongen om, at hun og deres fælles Barn maatte faa P.s halve Gage direkte udbetalt, da han ved Krogang og slet Levned var faldet i en dyb Gæld; bedre bliver det ikke længere hen i Klagen, thi her tales om »skæmmelige Skældsord, blaa og blodige Slag, Livsfare« o. s. v. Naturligvis mangler man den korrigerende Opfattelse, som kunde ligge i P.s Modbemærkninger. I 1757 blev de skilte, og han giftede sig med en Pige af noget ringere Stand; hende omtaler han i sine Manuskripter som den, der væsentlig besørgede Udstopningen af hans Fugle, hvilket tog saa megen Tid, at hun derover maatte forsømme sit Hus.

Det Omraade, indenfor hvilket P.s Virksomhed faldt ogsaa som Ornitholog, var ikke stort. Christiansø, som hele den lille Øgruppe i Almindelighed kaldes efter Navnet paa Hovedøen, omfatter de to med en Bro forbundne Øer, Christiansø og Frederiksø, og den lidt derfra liggende ubeboede Græsholm. Hele Arealet er ca. 38 ha, saa stort som en almindelig Bondegaards Jord. Øerne er Skær dækkede med et tyndt Muldlag,

A. KJØLLER fot.

En af Ferskvandsdammene, som J. D. PETERSEN ofte omtaler som Opholdssted for Vadefugle.

hvorigennem den nøgne Klippe hist og her stikker op. Christiansø og Frederiksø er bebyggede; alle Bygninger tilhører Staten og har oprindelig tjent til militært Øjemed. Mange af dem staar vel, som de endnu stod i P.s Tid. Klimaet paa Øerne er mildt. Mange Planter og Træer, selv sydligere Former trives godt. P. omtaler allerede Haver og Plantninger i hans Tid og den gode Forsyning af fersk Vand, der fandtes paa Øerne; men de Kilder, der tidligere fandtes og gav saa rigeligt Vand, er nu borte, og en Del af de større Vandhuller, som fandtes paa P.s Tid, og som spillede en saa stor Rolle for Fuglelivet, findes heller ikke mere. Græsholmen er ubeboet, bevokset med Græs og Buske, i Yngletiden om Foraaret dækket af Kolonier

af Maager og Ederfugle; desuden yngler her en Del Lomvier og Alke samt enkelte Vadefugle som Strandskade. Om Græsholmens Fugleliv, saaledes som det er nu for Tiden, henvises til det efterfølgende Arbejde af B. LØPPENTHIN (D. O. F. T., XXX, p. 155—214).

Christiansø's Bebyggelse skyldtes militære Hensyn. Før Fæstningen anlagdes, laa Øerne som de Tusinder af Skær og Holme langs den svenske Kyst, kun af og til besøgt af Fiskere, der tog den henimod en Snes Kilometer lange Tur fra Bornholm herover af Hensyn til det rige Fiskeri. I 1684—85 blev Fæstningen anlagt, Husene opført og hele Øen omgivet med en Fæstningsvold af Sten, som endnu findes. Selvfølgelig maatte Fæstningen have en Besætning, og Militærstyrken udgjorde vel paa P.s Tid et Par Hundrede Mand foruden Officerer, Præst, Læge og Auditor, der for Størstedelen var gifte; antagelig var ogsaa Underofficererne gifte; i 1809 opgives f. Eks. Skolebørnenes Antal til 70. Under truende Krigsforhold forøgedes Besætningen meget stærkt, særlig fra den bornholmske Milit.

Da P. kom til Øen, havde den eksisteret som Fæstning i ca. 60 Aar. Forholdene paa den afsides Klippeø var sikkert ikke altid de fornøjeligste. Forbindelsen var Baad fra Bornholm 2 Gange om Ugen, og om Vinteren var denne Forbindelse ofte afbrudt i lange Tider. Arbejdet har næppe trykket nogen særlig haardt; Tiden skulde jo gaa med noget, og Spiritus kom sikkert til at spille en stor Rolle i det daglige Liv, hvorom der haves tilstrækkelige Vidnesbyrd bl. a. i en Artikel af Læge M. K. ZAHRTMANN i et Festskrift til Professor JULIUS PETERSEN's 70 Aars Fødselsdag (1910). Læser man ZAHRTMANN's Artikel, faar man en tydelig Fornemmelse af, at Forholdene paa Christiansø ikke just skulde maales med den samme Alen, som brugtes i det øvrige Danmark.

Som det saa ofte gaar, stammer vort Kendskab til P.s ydre Forhold mest fra enkelte større Begivenheder i hans Liv, hvorom Arkiverne har bevaret et trofast Minde. Hans Betydning og Virken som Ornitholog kommer jeg senere tilbage til; ved at gennemgaa hans Manuskripter er jeg kommet lidt ind paa forskelligt vedrørende hans almindelige Egenskaber, hans Evner og Kundskaber. Student var P. blevet, og han var en god Latiner, tumler dette Sprog med stor Lethed, anbringer

ogsaa hist og her latinske Citater. Som Tysker af Fødsel og Opdragelse var selvfølgelig Tysk det Sprog, han var vant til at udtrykke sig i, men Manuskripterne har han affattet paa et Dansk, der ikke er særlig fyldt med Germanismer. I Manuskripterne kommer jævnligt Citater af tyske Digtere. At han ogsaa læste Engelsk og Fransk fremgaar af de Forfattere, han flittigt studerer, og hvis Udtalelser han sammenholder med sine egne Iagttagelser. Hans Manuskripter er udarbejdede med megen Vidtløftighed og skrevne med en smuk, ret ejendommelig Haandskrift. P. har øjensynlig været en flittig Mand, der ikke har været bange for at give sig i Lag med større Arbejder, af hvilke han kun kunde høste en beskednen Fordel. Det er om hans Kendskab til Fugle, vi kan dømme efter hans Manuskripter, men ogsaa paa det topografiske Omraade havde han arbejdet, og flere Steder omtaler han sit Værk »Christiansø's physiske og oconomiske Beskrivelse«, som han gerne vilde have haft udgivet, men Midlerne dertil fattedes ham. Desværre findes dette Manuskript ikke mere, eller det er gemt hen paa et Sted, som ingen kender; efter den Omhu, P. anvender paa sine ornithologiske Manuskripter, kan man være sikker paa, at det vilde have været en fyldig og indgaaende Beskrivelse af Christiansø og sikkert vilde have kunnet yde mange gode Oplysninger.¹

Hvor der i det efterfølgende optages Citater af P.s Skrifter — trykte med mindre Typer — har jeg ikke lagt Vægt paa at anvende P.s originale, iøvrigt ogsaa højst forskellige Skrivemaade, men væsentlig gengivet Ordene, som de skrives i Nutiden. Ejheller har jeg fulgt P. i hans meget moderne Syn paa det ligegyldige i, om et Ord begynder med Stort eller Lille Bogstav. De i Teksten anvendte latinske Ord bøjer P. altid i de latinske Kasus, hvorimod jeg for Forstaaelsens Skyld sætter dem i Nævneform.

Oplysninger og Forklaringer, jeg indskyder i P.s Tekst, sættes i [].

¹ Læge M. K. ZAHRTMANN har meddelt mig, at Manuskriptet, om hvilket han først hørte i Brev fra mig, intetsteds findes i københavnske Biblioteker eller Arkiver. Under et Ophold paa Øen i 1935 fik jeg ved Fyrmester VILANDT's Velvilje Lejlighed til at undersøge, hvad der var tilbage af Arkivsager paa Christiansø, men her fandtes Manuskriptet heller ikke.

J. D. PETERSEN's ornithologiske Arbejder.

P.s største Værk, og det som han sikkert selv ansaa for sit Hovedværk, findes paa det kongelige Bibliotek. Det er to smukt indbundne Foliobind med Titelen:

Christiansøe's Fuglehistorie eller alle Christiansøe passerende Fugles nøjagtige og omstændelige Beskrivelse. Forfattet efter mange Aars Iagttagelser og tilligemed Fuglene allerunderdanigst nedlagt for hans kongelige Højhed Arveprinsen til Danmark og Norge.

I Tome d. 30. Januar 1781. II Tome d. 23. Juli 1781.

I Dedikationen i II Tome omtaler han en paatænkt Tome III, som imidlertid ikke blev til noget. Han skriver herom:

Den følgende III Tome viser de sjældnere og aldeles ubekendte Fugle, naive tegnede med Kulører, men da dette falder mig ikke aleneste meget kostbart, men især derfor vanskeligt, at jeg ved ringe Formue selv ikke kan være nærværende i København eller andetsteds, hvor jeg en habil Tegnemester kunde have ved Haanden, saa vilde formodentlig adskillige Tegninger blive at kassere, fordi de kunde fattes den fornødne nøjagtigste Akkuratesse.

Dette 3. Bind, som P. saa smukt lover udstyret med kolorerede Tegninger, blev desværre aldrig til noget.

Manuskriptet paa det kongelige Bibliotek indeholder en uhyre detailleret og indgaaende Beskrivelse af alle de Fugle, P. havde truffet paa Christiansø, af hvilke Størstedelen nu fandtes paa Kunstkammeret; en nærmere Omtale af dette Arbejde følger senere.

Det eneste Arbejde, som P. nogen Sinde fik trykt, er en lille Bog fra 1766 paa 12 Sider i Oktav med Titelen:

Verzeichniss balthischer Vögel alle auf Christiansöe geschossen, zubereitet und ausgestopft von JOHANN DIETERICH PETERSEN.

Denne Bog har haft en mærkelig Skæbne; den omtales i de ældre Bogfortegnelser; ogsaa GOSCH i »Udsigt over den danske zoologiske Litteratur« og SCHIÖLER i Indledningen til »Danmarks Fugle« nævner den, men begge med den Bemærkning, at den næppe findes nogetsteds. Dette har dog vist sig ikke at være Tilfældet, thi der er virkelig fundet et Eksemplar; det stod paa Universitetsbiblioteket i Kiel, indbundet sammen med en Ordbog over PLINIUS's Skrifter. Nu er det ikke saa

underligt, at dette Arbejde ikke er blevet opbevaret med særlig Omhu, thi i Virkeligheden er det kun et Katalog over P.s Samling, som han udbyder til Salg til højstbydende, dog ikke under et Beløb af 300 Rigsdaler. Han sælger Samlingen, fordi han ikke har Plads til den, og fordi han er fattig og næsten maa lide Nød.

Med Samlingen vilde Køberen faa en haandskreven Afhandling om, hvorledes man skal præparere og konservere Fugle. Dette Manuskript eksisterer ogsaa; der findes et Eksemplar paa det kongelige Bibliotek og et andet paa Zoologisk Museum; det første har til Titel:

Underdanigste Promemoria anbelangendes, hvorledes døde Fugle bekvemt kan udstoppes. Ydmygst offereret af JOHANN DIETERICH PETERSEN.

Al denne Underdanighed i en Vejledning til Udstopning, viser tydeligt nok, at Manuskriptet er fulgt med Fuglesamlingen til det kgl. Kunstkammer.

Vel nok det interessanteste af P.s Manuskripter, fordi det indeholder en Del af hans egne Iagttagelser uden de uhyre vidtløftige Beskrivelser af Fuglene og de fra andre Værker tagne biologiske Forhold, er det Manuskript, der findes paa Sorø Akademis Bibliotek blandt den Samling, som Gehejmekonferentsraad JOHAN VON BÜLOW til Sanderumgaard overdrog Biblioteket her. Det har følgende Titel:

Fortegnelse og korte Anmærkninger over en Samling af udstoppe og præparerede Fugle, som paa hans kongelige Majestæts Kunstkammer allerunderdanigst er leveret af JOHANN DIETERICH PETERSEN, Auditor paa Christiansøe, Anno 1767.

Manuskriptet er paa 134 tæt skrevne Foliosider. Der er et lille Hul i Forbindelsen mellem dette Manuskript og hans trykte Katalog over Samlingen fra Aaret før, men Forbindelsen er øjensynlig den, at Kunstkammeret købte Samlingen, og P. har saa leveret en nøje Beskrivelse med, som i Virkeligheden er langt mere end en Beskrivelse af Fuglene, men ogsaa en ret indgaaende Omtale af deres Forekomst paa Christiansø og deres Biologi. Aarstallet 1767 skal maaske blot betyde, at P. begyndte Beskrivelsen i dette Aar.

Besyderligt nok findes der paa Zoologisk Museum tre Afskrifter af dette Arbejde, skrevne af P. selv; det er dog ikke

ligefremme Afskrifter, men væsentlig en Forkortelse af Sorø-manuskriptet, hist og her med nogle Tilføjelser. Det er Oktav-hæfter, der bærer samme Titel og samme Aarstal som Sorø-manuskriptet. [Manuskripterne fra Zoologisk Museum, som jeg har faaet at se ved Museumsinspektør HØRRING's Velvilje, har ikke tidligere været omtalte.]

Ovenstaaende er de Arbejder af P.s, der kendes, men han omtaler i dem — saaledes som foran nævnt — jævnlig et Manuskript, som han havde udarbejdet, men som ikke kendes nu; det er Værket:

Christiansøe's physiske og oeconomiske Beskrivelse.

I et af Zoologisk Museums Manuskripter skriver han efter Afsnittet om Maagerne:

Hver Species egentlige og kendelige Beskrivelse følger udførlig i min »Christiansøe's physiske og oeconomiske Beskrivelse«, hvor og om varietates specierum handles.

I hans Katalog fra 1766 staar der angaaende Fuglene:

Von allen diesen werde ich in der natürlichen Beschreibung von Christiansøe ausführlicher reden, welche so mir Gott das Leben schenket und ich Prænumeration erhalten kann, mit dem ersten unter die Presse gegeben wird.

Den første Betingelse for Arbejdets Fremkomst var jo opfyldt, saa det har vel været paa den anden, at Trykningen strandede. Naar Fuglene skulde indtage en saa vidtløftig Plads, som det øjensynlig var dem tiltænkt, kan man forstaa, at det var et større Værk, P. havde tænkt at udgive.

P.s ornithologiske Virken falder paa en Tid, da Naturhistorien ved LINNÉ's Arbejder havde viklet sig ud af Svøbet, og Grundlaget var lagt for den moderne Zoologi. Kun 9 Aar før P. kom til Christiansø, var LINNÉ's første Udgave af »Systema naturæ« udkommet og i 1746 hans »Fauna Suecica«, saa ofte citeret af P. Hvad Fuglene angaar, havde LINNÉ haft Forgængere med Hensyn til en fornuftig Inddeling og Systematik i RAY og WILLUGHBY, hvis store Værk fra 1676 P. ogsaa flittigt benytter. Men i den Periode, P. sad paa Christiansø, udkom et af de epokegørende Værker i Ornithologiens Historie, Franskmanden BRISSON's (1723—1806) »Ornithologie« fra 1760, et mægtigt Værk i 6 Bind, der til dels uafhængigt

af LINNÉ giver en god Beskrivelse og systematisk Inddeling af Fuglene. I Tyskland var i 1750 udkommet et af de grundlæggende Arbejder i moderne Ornithologis Historie, J. TH. KLEIN'S (1685—1759) »Historiæ avium prodromus«, i 1760 i udvidet Form oversat til Tysk. I Danmark var Ornithologien paa den Tid kun lidt behandlet, men Grønlands, Færøernes og Islands Ornithologi var velkendte, og om Fuglene i Norge havde man gode Oplysninger i ERIK PONTOPPIDAN'S »Norges naturlige Beskrivelse« fra 1753 og i Præsten HANS STRØM'S »Beskrivelse af Søndmør« fra 1762. I »Det trondhjemske Selskabs Skrifter«, hvis første Bind udkom i 1761, indeholdes talrige gode Beskrivelser af nordiske Fugle, næsten alle forfattede af Biskop GUNNERUS. Alle disse forskellige Arbejder havde P. godt Kendskab til, og han citerer dem ofte.

Vidste vi saaledes paa den Tid ganske god Besked med Fuglene i de nordlige Lande, var det smaat bevendt med Kendskabet til Fuglene i det egentlige Danmark, og gaar man nøjere til Bunds i Sagen, bliver man klar over, at de Kundskaber, vi har om Danmarks Fugle paa denne Tid, i Virkeligheden for en meget stor Del stammer fra P. 1763 er for saa vidt et Mærkeaar i dansk Ornithologi, som i dette Aar udkom den første paa Dansk skrevne Bog om Fugle, BRÜNNICH'S »Ederfuglens Beskrivelse«. Om BRÜNNICH paa den Tid nogen Sinde havde set en levende Ederfugl faar staa hen; hans Bog er tydeligt nok, hvad han ikke lægger Skjul paa, uddraget af de Beskrivelser, der fandtes hos tidligere Forfattere, og desuden nævner han som en af sine Kilder til Kendskabet om denne Fugl:

En anseelig Samling af de fleste nordiske Fugle, opstillede efter systematisk Orden i et dertil indrømmet Værelse og tilhørende Hr. Oberauditeur FLEISCHER . . . har givet mig Lejlighed ved denne min Velynders Tilladelse, nøyere at lære Ederfuglen som de flere at kende efter Naturen og at kunde nøyagtig udgive dens Beskrivelse.

Senere hen i Bogen skriver han:

Men især maa jeg her berømme de prægtige Udstopninger af denne Fugl, som i begge Køn og i adskillige Aldere tilligemed nøyagtige Beskrivelser og en Deel meget artige og hidindtil ubekendte Beretninger ere fra Hr. Auditør PETERSEN paa Christiansø foruden en Mængde af andre Fugle indsendte, efter hvilke Tegningerne ere gjorte.

Meningen med den sidste Sætning er naturligvis, at de Billeder, der findes i BRÜNNICH's Bog, er gjorte efter de af P. udstoppede Fugle. P.s Andel i Bogen kommer ogsaa tydeligt frem i, hvad Pastor CHRISTIAN VEST HERTTEL anfører i sin Beskrivelse af Christiansø 1809. Side 34 staar der nemlig:

Den udførlige Beretning, som M. T. BRÜNNICH giver om Ederfuglen . . . er for det meste erhvervet af de Jagttagelser, som den naturkyndige P., der en Del Aar var Auditor paa Christiansø, havde haft Lejlighed nok til at anstille aarlig over dens meget interessante Egenskaber der paa Stedet. Disse Bemærkninger blev tilligemed en And i dens naturlige Rede oversendt til BRÜNNICH, der med Glæde modtog dem, som han kalder særdeles mærkværdige og for ham, som han selv beretter i Fortalen, indtil den Tid ubekendte Omstændigheder.

Det anførte viser jo tilstrækkeligt, hvor meget af Bogens Tilblivelse, der skyldes P.

Ikke mindre bliver P.s Andel i BRÜNNICH's Aaret efter, 1764, udgivne Arbejde med den pompøse Titel »Ornithologia borealis«. Hele Værket er en lille Bog paa 80 Sider med en Tilegnelse til CHR. FLEISCHER. I Fortalen nævner BRÜNNICH de forskellige nordiske Forfattere, af hvis Skrifter han har udtaget det væsentlige af Bogen, men Grundlaget for denne er CHR. FLEISCHER's Fuglesamling, til hvilken for de danske Fugles vedkommende P. har ydet det anseligste Bidrag. »Ornithologia borealis« er i Modsætning til »Ederfuglens Beskrivelse« skrevet paa Latin. I Fortalen skriver BRÜNNICH følgende (i Oversættelse):

Hvor meget Danskeren PETERSEN, Auditor paa Fæstningen Christiansø i Østersøen, en Mand der har gjort sig i høj Grad fortjent af Naturhistorien, har bidraget til denne Samling, fremgaar af hyppige Angivelser fra denne Ø.

Unægtelig forbavses man ogsaa ved i Bogen for de danske Fugles vedkommende at se Christiansø anført som det eneste Findested for en ganske overordentlig stor Del Fugle, medens Øen anføres sideordnet med Sjælland, Norge, Grønland o. s. v. for en Mængde andre Fugle. Hvem der har været Meddeler angaaende Fuglene fra Sjælland, fremgaar ikke af Bogen; for Jyllands vedkommende anføres Kaptajn C. S. TEILMAN, Endrupholm, fra hvis aldrig trykte Arbejde om Skadsherred, der ogsaa er medtaget en Del.

Ser man paa ERIK PONTOPPIDAN's Omtale af Fuglene i hans »Danske Atlas«, 1763, den første mere indgaaende systematiske Liste over Danmarks Fugle, bliver man snart klar over, at ogsaa de her nævnte Arter for en stor Del stammer fra FLEISCHER's Samling, en Mand hvem han omtaler som:

Høyædle Hr. Etatsraad og Oberauditeur FLEISCHER, saasom den Mand, der frem for nogen mig bekendt Patriot haver Lyst til at legge sig med særdeles Flid efter denne Del af Naturhistorien og til den Ende gjort en anseelig, ja hidindtil hos os mageløs Samling af danske Fugle samt ladet dem udstoppe til desto vissere Eftersyn o. s. v. o. s. v. . . . Bemeldte Samling strækker sig til Fuglearterne i alle hans kongelige Majestæts Lande, af hvilke jeg alene anfører dem, som egentlig ere danske. . . . Jeg lover da intet mere, end hvad jeg har kunnet bringe i Erfaring, som er en kort Opregnelser af vore danske Fugle, dog ere de inddelte i Classer efter Hr. LINNÆI Maade udi hans Systemate og med hans No.

Naar GOSCH i »Dansk zoologisk Litteratur« mener, at Afsnittet om Fuglene hos PONTOPPIDAN skyldes BRÜNNICH, da er der egentlig ingen Grund til at tro det. PONTOPPIDAN nævner vel BRÜNNICH som en Mand, der beskæftigede sig med et Arbejde om Fuglene efter FLEISCHER's Samling, men han havde dog selv allerede 10 Aar i Forvejen behandlet Norges Fugle, saa han behøvede næppe BRÜNNICH's Hjælp. De Arter, som omtales i »Danske Atlas« stemmer nøje med dem, som BRÜNNICH omtaler og er væsentlig de samme, som P. omhandler i sine Manuskripter. Man faar ofte Fornemmelsen af, at P. sammen med de udstoppede Fugle til Auditor FLEISCHER har leveret Optegnelser, der er benyttede baade af PONTOPPIDAN og BRÜNNICH.

J. D. PETERSEN som ornithologisk Iagttager og Forfatter.

Det hænder jævnligt, at man om en eller anden Ornitholog ved Besked med, hvorfra han har faaet sin Interesse for Fuglene; for P.s vedkommende er dette ganske ukendt. Man fejler næppe meget ved at antage, at han er begyndt som Jæger og derved har faaet nogen Interesse for Fuglene og lært sig at udstoppe dem; gennem Salg af disse udstoppede Fugle er han saa kommet i Berøring med virkelig fuglekyndige, der har anvist ham Litteratur og vakt hos ham en Interesse for Fuglene ud over deres Betydning som Handelsvare og Ret paa

Bordet. At P. ikke har været uinteresseret for den sidste Del af Fuglenes Betydning, ses klart af de mange Steder i hans Arbejder, hvor han ret indgaaende omtaler forskellige Fugles Smag og vurderer den ene mod den anden. Brushønsene skal være af de fortrinligste, en Del Ænder er trannede og spises kun af Fattigfolk, forskellige Snejpefugle spises med Indvoldene, og om en og anden Art hedder det, at »den er en Ret paa store Herskabers Bord«. Om en Del Smaaafugle anfører han, at de smager godt, men at der gaar saa mange til et Maaltid.

Det, som P. i sine Arbejder øjensynlig selv har lagt mest Vægt paa, er den yderst nøjagtige og detaillerede Beskrivelse af Fuglene, og han fremhæver stærkt, hvor vigtigt det er, at Øjets, Næbbets og Føddernes Farver beskrives efter den frisk-skudte Fugl, da de forandrer sig saa hurtigt efter Døden, og dette gennemfører han ogsaa saa nøjagtigt, som vel næppe nogen anden Forfatter paa den Tid havde gjort. Gosch¹, som ellers ikke er videre mild i Bedømmelsen af Naturhistorikere af P.s Art, skriver om hans store Manuskript paa det kongelige Bibliotek:

Hvorledes det er gaaet til, at dette saa anseelige Værk — som man ser en videre Udarbejdelse af det i Sorø bevarede Arbejde — ikke blot ikke er blevet publiceret, men endog, i det mindste saa vidt af Litteraturen kan skønnes, er blevet den senere Tids danske Ornithologer ubekendt, derom skal jeg ikke udtale nogen Formodning. Var det i passende Form blevet overgivet til Offentligheden, da det forfattedes, saa vilde det have staaet ved Siden af den danske Tekst til »Zoologia Danica« [O. F. MÜLLER's store ikke fuldendte Værk] som det anseeligste beskrivende zoologiske Arbejde skrevet paa Dansk, indtil H. KRØYER's »Danmarks Fiske« kom i 1838, og videre

at vi, om det var kommet for Lyset, ikke endnu vilde have været foruden en videnskabelig, selvstændig Behandling af den danske Fuglefauna.

Efter at Gosch havde skrevet dette i 1876, gik der endnu næsten et halvt Hundrede Aar, før P.s Værk blev draget frem for Dagens Lys. I SCHIØLER's »Danske Fugle« findes der, som senere skal omtales, trykt nogle Stykker deraf.

Alene det Antal Fugle, P. havde set og skaffet til Veje fra det lille Christiansø, maatte vække Forbavselse. Naar BRÜN-

¹ Om nogle Zoologien vedrørende Haandskrifter. Naturh. Tidsskr., 3. R., Bd. 11.

NICH i sin »Ornithologia borealis« kun har henved 180 danske Arter, lyder det jo imponerende, at P. i den Samling, han udbyder til Salg, har ca. 120 Arter og i sit Manuskript omtaler en Snes Stykker mere, som kan skaffes til Veje, foruden nogle faa, som allerede er indsendte. Men foruden Arterne var der alt, hvad han kaldte Varieteterne, og de var dengang mange. Ved Varietet forstod han noget andet end, hvad Ordet betyder nu til Dags. Der var ikke blot Farvevarieteter som hvide Snepper, Spurve, en sort Dompap o. s. v., men ved Varieteter forstod han ogsaa alle de Dragter af Fuglene, som var forskellige fra de gamle Fugles Parringsdragt. Zoologerne paa hans Tid havde ikke Rede herpaa, og dette bevirkede ofte, at de opførte mange forskellige Arter, hvor det i Virkeligheden kun drejede sig om forskellige Dragter af samme Fugl, en Fejl som P. iøvrigt ogsaa selv gør sig skyldig i. Hans Samling, der overgik til Kunstkammeret, bestod af 228 forskellige Fugle, men saa lader han følge saa mange Dubletter med, at der ialt blev 341. Han skriver, at der iblandt disse Dubletter er mange Varieteter, »hvilke i visse Henseender af Naturhistoriens Elskere anses for ligesaa nyttige som Hovedeksemplaret selv«. Det er et Spørgsmaal, han har tænkt en Del over, og i Slutningen af Sorømanuskriptet kommer han ind paa Betragtninger over Fuglenes Fjerdragt og Grundene til Afvigelser deri.

Han anfører, at man for at kende de forskellige Dragter hos en Art skal have set mange friske Fugle af hver Art, kende deres Alder og nøje have undersøgt dem.

Har man ikke det, giver Beskrivelsen af de forskellige Dragter Anledning til Disputer og Chicaner, siden enhver formener, at hans Eksemplar er det rette, og hvad som dermed ikke aldeles overensstemmer skal enten være urigtig eller et særskilt Species.

I det følgende anfører P. de forskellige Aarsager til, at der hos hver Art findes forskellige Dragter. Det er Forhold, der nu er velkendte, men næppe alle var det paa den Tid, da P. skrev, og da hele dette Afsnit viser P.s Evne til at iagttage og drage Slutninger af det iagttagne, anfører jeg det her med hans egne Ord.

1. Han og Hun, lige gamle, er sjelden af en og samme Størrelse. Hunnen er almindelig mindre, undtagen hos Rovfuglene

og Sidsensvandsen, hvis Hunner ere større. De fleste varierer paa Fjerenes, Næbbets og en Del paa Føddernes Farve, nogle er endogsaa saa forskellige, at ukyndige næppe kan tro disse at være et Par, f. Eks. Ederfuglehannen og Hunnen, 4 Aar gamle, Sælsorten [Solsorten], Ringdroslen o. s. f. Man see ikkun til *Anas boschas* [Stokanden], den vilde, hvad Forskel vel ikke findes mellem Han og Hun. I hvor lig endog Hunnen er [I de Tilfælde, hvor Hunnen er lig] Hannen, saa falder hendes Farver alligevel mørkere eller slappere, og hvor Fuglens Kendemærker er tagne af visse Fjerstilkes enten hvide eller sorte Farve, da fejlslaar dette saavel paa Hunnen som paa de Unge. At sætte af disse et vist Tal er overalt meget upaalideligt, og det var at ønske, at sligt af Kendemærkerne udelukkedes, naar ellers andre kan have, dog at derom saavelsom om andet i en Fugls fuldkomne Beskrivelse meldes.

2. Ungdommen og Goldalderen foraarsager i Henseende til Farverne og de deraf tagne Kendemærker hos de fleste Arter Varieteter; thi som almindelig tales om den fuldkomne og mandbare Han (iblandt ogsaa om Hunnen), da viser Erfaring, at de Fugle, som det første Aar ikke opnaar deres Perfection, indtil saa længe fattes noget paa Fjerenes Skønhed og Næbbets saavelsom Føddernes rette Farve; de ere mørkere og obscure, f. Eks. Ederfuglen de første tvende Aar, Brunnakken og Atterlinghannen det første Aar, Ellekragen indtil det tredje Aar, Sælsorthannens Næb det første Aar o. s. f.

Gieldfuglene [Goldfuglene] jeg mener de gamle [alderdomssvækkede] bliver usædvanlig graa, og skøndt [selv om] Fuglene lever i Frihed, formindskes Farvernes Skønhed, Fjerenes Mængde aftager. Det gamle Legeme fattes Safter at holde dem vedlige, nogle bliver her [paa den Tid] en Del skaldede.

3. Man maa nøje iagttage, om Fuglen er skudt kort før eller i Begyndelsen af Fældetiden, thi da staar de nye Fjer allerede i Bunden ved Roden af de gamle og betager disse de fornødne Safter, hvorover deres Skønhed formindskes og de endelig nødes til at bortfalde.

4. Vinter- og Sommerfarverne er paa de fleste Fugle ikke den samme, man se Gadissen [Havlitten], Snefuglen, Bogfinken og mange flere. Isærdeleshed bliver Farverne i deres Art skønnest mod Parretiden, isærdeleshed Hannens. Varmen og Begærligheden efter at parres sætter Blodet og Livsaanderne paa denne Tid i en stærkere Bevægelse, hvoraf profiterer endogsaa Fjerenes Farver. Næbbets Kulør, hvor det ikke er total sort, bliver paa de fleste Fugle tvende, iblandt tre Gange forandret.

5. Klima har ogsaa en stor Andel i Farvernes Grader. Vi ved, at de sydlige og varme Verdensdele frembringer de prægtigste Kulører, dog vil jeg ikke dermed sige, at om de nordlandske Fugle kom til Indien, de da fik flere og dejligere Kulører, men at de samme Farver udi deres Art bliver højere og fuldkomnere, end paa de samme

Fuglespecies, som lever i Kulden, hvor de i Almindelighed falder mørkere eller hvide.

6. Uvant Føde frembringer usædvanlige Farver. Vi vil her erindre os, hvad jeg har anmærket ved *Loxia atra* eller *nigra* [En Dompap, der blev holdt i Bur og blev sort af sit Foder]. Man ved og, at Lærker endvidere Spurve og flere af Hampefrø bliver sorte, sortblaa, sortbrune og saaledes gaar det og med anden Føde, naar Fuglene især paa en Gang skal nødes til at forlade det, deres Naturel og Smag helst attraar og er vant til.

7. Fugle indesluttede i Bur, eller hvis Frihed er indskrænket, føler tidt deres Fængsel; de sørger!! allermost mod Parretiden, naar de er skilte fra deres Bestemmelse. Deres aftagende Farver, især det usædvanlig hvide og hvidgraa vidner om deres indvortes Bedrøvelse saa kendeligt, at sligt ikke kan echappere opmærksomme Øjne.

8. En Blessur eller Skade, hvor den rammer, en Sygdom eller, som før ermeldt, en Mangel udi Safterne gør Forandring paa Farver. Heraf har de usædvanlige hvide Farver, som man ret ofte finder snart paa Skuldrene, saa paa Vingen og flere Steder, dog altid irregulært og ikkun paa et Sted, som har været beskadiget, deres Oprindelse; men Sygdom og Mangel udi Safterne leverer vort Klima hvide Spurve, Snepper, Ravne o. s. f. At ellers paa de snefulde Alpebjerge og i det kolde Norden snehvide Ravne, Sælsort, o. s. f. findes, dertil er Kulden Aarsag, og derom er allerede erindret under Stykke 5, og dermed har det samme Beskaffenhed som med hvide Bjørne, Ræve, Harer osv.

9. Det er jo ikke umuligt, at Fugle, endog i deres Frihed kan forlyste sig med en af en anden Species; om Bogfinken med Akerlouen [Hjejlen] ved man det vist, og jeg har været Tilskuer, da en Tam-andrik komplimenterede en Ederfuglehun, som uden Resistance tog imod dette Douceur, og deraf bliver dog vistnok Varieteter.

10. Endelig gentager jeg det, jeg tilforn haver sagt, at man ikke altid kan sætte Lid til udstoppede Fugles Farver, siden en Del af dem, kort efterat Fuglen er død, changerer Kuløren, de fleste Næbbets og Føddernes Farve.

Hele dette Afsnit, hvis enkelte Stykker ganske vist ofte synes af noget naiv Form, vidner om, at P. har tænkt meget nøje over Tingene og er kommet til det Resultat, at man ikke kan tillægge Fjerenes Farver alt for stor Betydning, da saa mange forskellige Forhold kan indvirke paa dem, saaledes at den samme Fugl kan optræde med mange forskellige Farver og dog tilhøre den samme Art.

Angaaende Fugletrækket var P. godt nok paa det rene og

i flere Henseender forud for sin Tid. Der var for ham ingen Tvivl om, at Svaler og Viber drager bort om Vinteren. Den Antagelse, som selv LINNÉ deler, at Svalerne overvintre under Vandet i Moser, afviser han fuldstændigt; han ser, hvorledes Fuglene om Foraaret kommer dragende fra Syd eller Vest, og hvordan de om Efteraaret kommer fra Nord eller Øst. Til Iagttagelser af Fugletrækket var det sikkert et gunstigt Sted, P. opholdt sig paa, og man kunde kun ønske, at han ogsaa havde haft sin Opmærksomhed henvendt paa de Fugle, der trak forbi Øen og ikke nøjedes med at iagttage de Skarer, som slog sig ned paa den. Christiansø er vel ikke noget Helgoland, hvad Fugletræk angaar, men ligger ypperligt for Iagttagelser af Træk, idet en stor Del af Trækket til og fra Sverige maa gaa herover. At P. var klar over mange Forhold ved Trækket, viser tydeligt nok det Afsnit, hvormed han indleder Sorø-manuskriptet, og som jeg her gengiver i sin Helhed:

Naar man forbigaar Husfuglene som Gæs, Ænder, Kalkuner, smaa Høns, Duer o. s. f., da deles Fuglene i Træk- eller Færretsfulge (*migratoriae*) og i Stryg- eller Vivvefulge (*erraticæ*).

Christiansø, et meget lille Sted omgivet af Østersøen og derved skilt fra Sammenhæng med andre Lande, tjener Fuglene paa deres aarlige Rejser midt i det vide Hav til Hvile og Forfriskning. Det er ellers vist nok, at alle Fugle ikke her finder den sædvanlige og begærede Føde, men de føler endogsaa derudi Rejsens Ubekvemmelighed og maa tage af det, som forefindes, hvad som helst dem kan være convenabelt.

Træktiden begynder om Foraaret almindelig i Marts og vedvarer indtil i Begyndelsen af Juni; i denne Tid kommer Fuglene fra Syd og Vest sættende deres Kurs i Nord og Øst for der at yngle og fortære de Produkter, som efter Aarets Tid deres Naturel er bekvemmost. Allerede i Juli begynder Snepjerne [de sneppeartede Vadefugle] igen at indfinde sig med deres Ungfamilie; omkring Mikkelsdag [d. 29. September] og derefter indtil Jul rejser de øvrige Fuglehære tilbage for at søge et mildere Klima, Underhold og Føde i de varmere Lande, og til den Tur behøves nordlige og østlige Vinde.

Derimod indfinder sig om Vinteren paa og omkring Christiansø adskillige, især Søfuglearter, som her tager deres Tilflugt og iblandt disse faas ofte helt ubekendte.

Træktidens Begyndelse dependerer meget af tidlig eller sildig aftagende eller indfaldende Vinter. Trækket befordres ved føjelige og vedvarende Vinde, forhindres derimod formedelst Modvind, stærke Sidevinde (*ventus obliquus*), Regn og tykt Vejr. Derved opholdes Fuglene ikke aleneste paa deres Tog, men de bliver og oftest fordrevne af deres

gienneste Tur [direkte Kurs], og deraf kommer det, at man paa Christiansø det ene Aar fremfor det andet ser flere og færre Fugle, flere og færre Arter, nogle i Mands Livstid ikke mere, andre meget sjældent.

Bornholm, som ikkun ligger faa Mil fra Christiansø, bliver uden Tvivl en Modaaarsag, hvorfor Fuglene mindre søger til Christiansø om Foraaret end om Efterhøsten, thi Fuglene har om Foraaret, naar de Syd og Vest kommer fra, paa Bornholm allerede faaet Hvile og Forfriskning til at kunne prosequere [fortsætte] deres Træk, hvortil det klare og angememme Foraarsvejr endmere er behjælpelig, hvorimod Christiansø om Efterhøsten ligger nærmere for Haanden, og som da Regn, fugtige og vestlige Vinde er almindeligere, saa har man paa Christiansø om Efteraaret de fleste Fugle, allermest naar tyk Luft med sit uigennemtrængelige Dækken skjuler den store nærliggende Ø.

Tit, naar meget haarde Stormvinde, stærkt nedfaldende Regn eller Ilinger især med Torden og Lynild sætter det hele Kreatur [alle Skabninger] udi en skælvende Frygt, træffer man paa og omkring Christiansø's Klipper endog i Yngletiden Fugle, som [ellers] i Træktiden aldrig ses.

En Del Fugle trækker enkelt især efter Parretiden, andre derimod samler sig i store Skarer og lever selskabeligt, besynderlig om Efterhøsten. Nogle af de Fugle, som ses paa Christiansø, synes ikke at være bestemte for vort Klima.

Denne kortfattede Beskrivelse lader intet tilbage at ønske, hvad Tydelighed angaar, og kunde være skrevet den Dag idag; man ønsker blot, at P. havde anvendt noget af det mægtige Arbejde, han har lagt i at beskrive Fuglenes Fjerdragt, paa Iagttagelser af Fuglene under Trækket, men den egentlige Iagttagelse af Fuglene, deres Adfærd, Føde og Sang, var ikke P.s stærke Side; deres Yngleforhold var han afskaaret fra at berette noget videre om, da det — naar man ser bort fra Fuglene paa Græsholmen — kun var et meget ringe Antal Fugle, der ynglede paa Christiansø. Nogen egentlig god Iagttager af Fuglene, kan man ikke sige, at P. var; nu var Forholdet jo saaledes, at den Tid, han virkede i, var den systematiske og beskrivende Naturhistories Tidsalder; der var grumme meget at gøre, før alle paa eet Sted endsige i hele Landet levende Fugle var kendte; blot at faa Rede paa deres forskellige Dragter var en ingenlunde ubetydelig Opgave. Om Fuglenes Biologi havde han dog haft til Hensigt at give nærmere Underretning i det flere Gange omtalte Værk om »Christiansø's physiske og oeconomiske Beskrivelse«.

Havde nu P. kun Lejlighed til at undersøge faa Arters

Yngleforhold, saa var der for de øvriges vedkommende Anledning nok til Iagttagelser, men gennemgaar man de biologiske Optegnelser, som P. i sine store Manuskripter ledsager hver Fugl med, skal man være lidt varsom og ikke stole paa, at alle er gjorte paa Christiansø eller af P. selv. Det meste, han anfører, er øjensynlig Afskrift fra BRISSON. Det kan jo ikke skyldes Selviagttagelse, naar han anfører, at Misteldroslen lever af Frugterne af Mistelten og Steneg, men med lidt Opmærksomhed er det ikke svært at finde ud af, hvad der er Optegnelser fra Christiansø, og hvad der er Uddrag af andre Forfatteres Skrifter. P. skriver selv, at han er umusikalsk, og unægtelig er hans Forsøg paa at karakterisere Fuglenes Lyd og Sang ikke meget værd. Bedst bliver det, naar han ganske kort betegner Lyden fortællende: at Spætterne skriger, Alken brummer, medens Bekkasinens Lyd er som en Geds Brægen, og Gulspurven kvidrer smukt. Ellers lyder de fleste Fugles Stemmer for ham som ty-ty eller lignende. Hvad Fuglenes Føde angaar, er han klar over, at Silden er Maagernes hovedsageligste og kæreste Føde, medens de dog ogsaa søger Aadsel, eller hvad der driver om i Søen. Om Vindroslen siger han, at den ruinerer hans Vindrue blot for Kærnernes Skyld, at Svensken samler Frø, medens Korsnæbben lever af sprøde Knopper, »thi andet faar den her ikke«. Med Hensyn til Fuglenes Ydre og Bevægelser anfører han for en Mængde Arters Vedkommende nøjagtigt, om de gaar med strakte eller krumme Ben, og om deres Holdning, »Opstalt«, som han kalder det, er lodret eller horizontal. Det er før nævnt, at han omhyggeligt gaar ind paa, hvilke Fugle der er egnede til at sætte paa Bordet, og hvorledes de smager. Det, som i Sorømanuskriptet mest interesserer, er hans Optegnelser af Fuglenes Ankomst til, Ophold paa og Afrejse fra Christiansø; man ønsker blot, at disse Oplysninger var langt fyldigere.

Overfor Fuglenes Anatomi stod P. ikke fremmed, og han fremdrager adskilligt, der har været ham paafaldende; saaledes er han blandt andet forbavset over Dykændernes Udvidninger paa Luftrøret, hvilke han er tilbøjelig til at betragte som en Slags Luftbeholdere, omend han er betænkelig ved, at de ikke altid findes hos begge Køn af samme Art, og at de ogsaa findes hos ikke dykkende Ænder. Forskelligheden af Fuglenes Tunger

har interesseret ham som andre tidligere Forfattere; de tørrede Tunger af de forskellige Fuglearter, der gik til Kunstkammeret, følger endog med Samlingen. At hver Fugleart havde sine særlige Lus, har han ogsaa bemærket, og med Samlingen fulgte ogsaa talrige af disse Snylttere. I Fortalen til Manuskriptet paa det kongelige Bibliotek skriver han om Anatomien følgende:

En Lykke for dem, der beskriver Fuglene saavel som andre Dyr, naar de forstaar Anatomien; denne Videnskab er meget interessant, skønt jeg om mig selv maa tilstaa deri at være en elendig Fusker. Unægtelig er det, at Fuglenes indvortes Deles Betragtning er af langt større Vægt i at oplyse os om Skaberens Visdom end det udvortes Syn. Deres Benskeletter er utallig forskellig bygget.

Den Del af Ornithologien, som P. øjensynlig har lagt mest Vægt paa selv, og hvortil han har sat de største Forhaabninger, er uden Tvivl den nøjagtige og grundige Beskrivelse af Fuglene, noget vi paa den Tid her i Norden ikke ejede ret meget af. LINNÉ's Beskrivelser i »Systema naturæ« og i »Fauna Suecica« er ganske korte, PONTOPPIDAN's og BRÜNNICH's Arbejder væsentlig Lister uden ret megen Beskrivelse. Allerede Sorømanuskriptet fremtræder med nøje Beskrivelser og delvis Biologi af hver enkelt Art, og disse Beskrivelser er i Manuskriptet paa det kongelige Bibliotek ført ud i en ganske overordentlig Bredde, hvorpaa SCHIØLER som nævnt i Indledningen til »Danmarks Fugle« har givet Eksempler. SCHIØLER aftrykker ogsaa hele Indledningen til P.s Manuskript, og da denne saaledes er offentliggjort, og der ikke findes synderlig andet i den, end hvad jeg anfører efter Sorømanuskriptet, skal her ikke gaas nærmere ind derpaa. I denne Indledning omtaler P. med Bitterhed forskellige Lærde, som han er nødt til at gaa imod. En af disse synes at være BRÜNNICH, hvis »Ornithologia borealis« P. her ikke omtaler med alt for stor Ærbødighed.

Manuskriptet paa det kgl. Bibliotek er affattet paa løse Ark, der senere er indbundne sammen. At Bøger i de Tider tilegnedes fremragende Mænd og meget ofte Kongen, ved vi, men det synes dog for meget af det gode, naar P. som Slutning paa Omtalen af hver Art skriver:

Udi dybeste Submission forbliver jeg Deres kongelige Højhed, allernaadigste Arveprins, allernaadigste Fyrste og Herre, deres kongelige Højheds allerunderdanigste og allerydmygste Tjener. J. PETERSEN.

Vi synes jo nok, at noget mindre kunde have gjort det, men Sagen var, at P. utvivlsomt haabede, at Arveprins FREDERIK, naar han saa al denne Flid og Underdanighed, vilde belønne den med at lade Værket trykke eller udvirke, at P. kunde fortsætte sine Undersøgelser over Fuglene i andre Dele af Landet, hvilket han i saa høj Grad ønskede; om den Flid og Omhu, han vilde vise ved saadant Arbejde, giver han de bedste Løfter. Maaske havde han faaet nok af Ensomheden paa Christiansø og længtes efter at komme under lidt større Forhold, hvad imidlertid ikke lykkedes ham, men som han vel kunde have fortjent. De Tanker, han har gjort sig, om hvorledes et Arbejde med en Samling af Fugle fra hele Landet skulde være, udtrykker han paa følgende Maade i Sorømanuskriptet:

Saa bliver dog altid vist, at det er bedst, at alle Fugle, som friske haves, kan blive tegnede med Kulører af en dygtig Haand under godt Opsyn, straks efter at de er skudte; derpaa kan de præpareres og udstoppes og opstilles i den Positur, som Fuglen tilkommer, og hvori saavel Kopien som Originalen maa være egale. Ved hver Fugl maa følge en nervøs [her i Betydningen kærnefuld] og eksakt Beskrivelse, især maa iagttages, om Fuglen har de akkurate systematiske Kendemærker, eller hvad Forandring derpaa findes, hvilken gør Fuglen enten til en Varietet i Slaget eller til et Ny-species. Det samme maa ogsaa paa Tegningen tydeligt vises.

Et Værk saaledes indrettet ledsaget af Samlingen in natura var nok værd at vove lidt paa. Vores »Flora Danica« koster langt større Summer, og i Stedet for, at de fleste Urter's nyttige Brug endnu er ukendt, saa ved man dog vist, at i det mindste Fuglenes Fjer er fordelagtige. Forundes mig en Understøttelse, da vil jeg findes flittig, akkurat og paalidelig, sparsommelig og aldeles uegennyttig.

Man ser af denne Fortegnelse, at Christiansø har en stor Forraad af disse dejlige Skabninger, og saa snart jeg er færdig hersteds vil jeg gerne gennemgaa de øvrige hans kongelige Majestæts Provincer, alt med største Hurtighed og muligste Menage.

Der foresvæver altsaa dengang (1767) P. en Tanke om at skaffe Fugle fra alle Egne af Danmark, at faa dem udstoppet og afmalet, hvilke Billeder skulde udgives med en Beskrivelse. I Sandhed for en Mand, der hæver sig til saadanne Tanker, kunde det lange Ophold paa Christiansø nok synes drøjt. At han ikke opgav Tanken paa dette Arbejde i sine senere Aar, synes at fremgaa af hans mægtige Manuskript fra 1781 og Planen om det supplerende tredie Bind.

Min Mening om P. som Ornitholog er vel fremgaaet af, hvad foran er anført. Han havde god Lejlighed til Iagttagelse af Fugle og til Studiet af dem, og i mange Henseender var han som Ornitholog en Banebryder og uden Tvivl i Besiddelse af langt rigere Kundskaber paa dette Felt end saa mange af hans samtidige f. Eks. BRÜNNICH. Men det kan ikke nægtes, at en vis Overfladiskhed mispryder en Del af, hvad han har skrevet; han skrev ofte rask væk ned uden at gaa alt for dybt til Bunds. Den højtstemte Ros, GOSCH giver P.s store Arbejde paa det kongelige Bibliotek, kan jeg ikke helt tiltræde. Beskrivelsen af Fuglene er sikkert original efter hans egen Samling, eller hvad der engang havde været i denne, men det allermeste af den biologiske Del er væsentlig Afskrift fra tidligere Forfattere. Derfor kan jeg dog godt dele GOSCH's Beklagelse af, at Værket ikke forsynet med kolorerede Tavler kom frem for Offentligheden.

J. D. PETERSEN som Samler og Præparator.

Med nogenlunde Sikkerhed kan man sige, at der ikke findes nogen tilbage af de Fugle, som P. har samlet og præpareret; læser man lidt om de naturhistoriske Samlingers Skæbne i tidligere Tid, kan dette ikke undre. Om nogle af hans Samlinger ved vi Besked, andres Indhold og Størrelse kan man kun slutte sig til. Uden al Tvivl var P. en ivrig Samler og Fugleudstopper; da han i 1766 skrev Katalog over sin Fuglesamling, omfattede dette langt over 300 forskellige Numre. Det er denne Samling, som han sælger til Kunstkammeret, og af hvilken han giver den i Sorømanuskriptet indeholdte nøjagtige Beskrivelse; han omtaler heri nogle andre Arter, som senere er indsendte, hvoriblandt Kærnebider, Krognæb og Isfugl. De 341 Fugle, han indsendte, var imidlertid langt fra alt, hvad han paa dette Tidspunkt havde tilvejebragt. Han omtaler adskillige Fugle, som han tidligere har ejet og sendt til andre Kabinetter. Hvor mange dette er, unddrager sig Bedømmelse, men at P. har haft Forbindelser ogsaa udenfor Danmark ses af, hvad han skriver om Topskarven:

Paa Forlangende for 2 Aar siden fik det højfyrstelige brunsvigske Kabinet et Eksemplar af mig.

Til Etatsraad CHR. FLEISCHER's Samling havde han leveret Fugle i et Antal, der er vanskeligt at dømme om, men det maa have været meget anseligt, siden BRÜNNICH i »Ornithologia borealis« ved saa stort et Antal som 120 af de anførte Arter eller Varieteter anfører, at de stammer fra Christiansø. Man kan jo nok gaa ud fra, at adskillige af dem fandtes i Samlingen i flere Eksemplarer. Om P.s Samlervirksomhed, efter at hans store Samling er overgaaet til Kunstkammeret, ved vi kun, hvad BRÜNNICH beretter, at der til Universitetets i 1772 oprettede naturhistoriske Museum er indkøbt en Samling Fugle fra P. Efter 1766 forøgedes Kunstkammerets Samling øjensynlig kun med enkelte Eksemplarer, og da Etatsraad CHR. FLEISCHER var død i 1768, var den største Aftager af P.s udstoppede Fugle borte. Det er rimeligt, at det er de til FLEISCHER leverede Fugle, han sigter til, naar han i Kataloget fra 1766 skriver:

Jeg har ganske vist haft langt flere Arter, men jeg har lidt efter lidt overladt dem til andre og igen samlet paa ny.

P. var sikkert en passioneret Samler, der godt selv vilde have beholdt sine Fugle, og Grunden til, at han i 1766 udbød dem til Salg, angiver han, for det første var Pladsmangel, hvad der ved en saadan Samling var yderst rimeligt. Dernæst vilde han gerne have nogle af sine Udgifter dækkede. Hans eget Besvær med at skaffe denne store Samling til Veje ser han bort fra, ogsaa alt det Arbejde hans Kone har haft med at præparere Fuglene, men det Pulver, hvormed hvert Fugleskind blev bestrøet paa Indersiden, kostede for en større Fugl 1 Rigsdaler og 8 Skilling. Den tredie Grund, hvorfor han vil skille sig fra Samlingen, var, som han skriver, hans Fattigdom:

Min Løn er ringe, og jeg maa næsten lide Nød med mine Samlinger.

I Kataloget fra 1766 tilbyder P. Køberen af Fuglene en egenhændig skrevet Traktat, »i hvilken tydeligt den hele Fremgangsmaade bliver vist, hvorledes Fuglene skal udstoppes«, ligesom der angives S sammensætningen af det Pulver, som kræves hertil. Af dette Manuskript findes et Eksempel, antagelig Originalen, paa det kongelige Bibliotek, og en Afskrift er ogsaa optaget i P.'s store Manuskript her. Endvidere findes en Afskrift paa Zoologisk Museum; denne er kommen hertil

sammen med de foran nævnte Afskrifter af Sorømanuskriptet fra H. H. BECH, der i sin Tid var den ældre REINHARDT's Assistent. Hæftet fra Zoologisk Museum er paa 32 Oktavsider, hvoraf de sidste 11 er Afskrift af den første Del, men med en anden Haandskrift. Denne første Del synes paabegyndt af P., men fortsættes saa af en anden, og den sidste Del er igen skrevet af en tredje Haand. Der er ingen Tvivl om, at det er Afskrift af den Anvisning til Udstopning af Fugle, som han lovede Køberen af hans Samling; det er ikke Originalen, hvilket fremgaar af den udenpaa skrevne Titel, der er noget anderledes, end det tidligere er omtalt. Den lyder:

Hvorledes Fugle, saa vidt mig er bekendt, paa bekvemteste Maade kan udstoppes og mod Insekter bevares.

Denne Afskrift bærer Aarstallet 1781.

P. maatte vel være Manden for at skrive en saadan Vejledning i Udstopning; i Indledningen anfører han følgende:

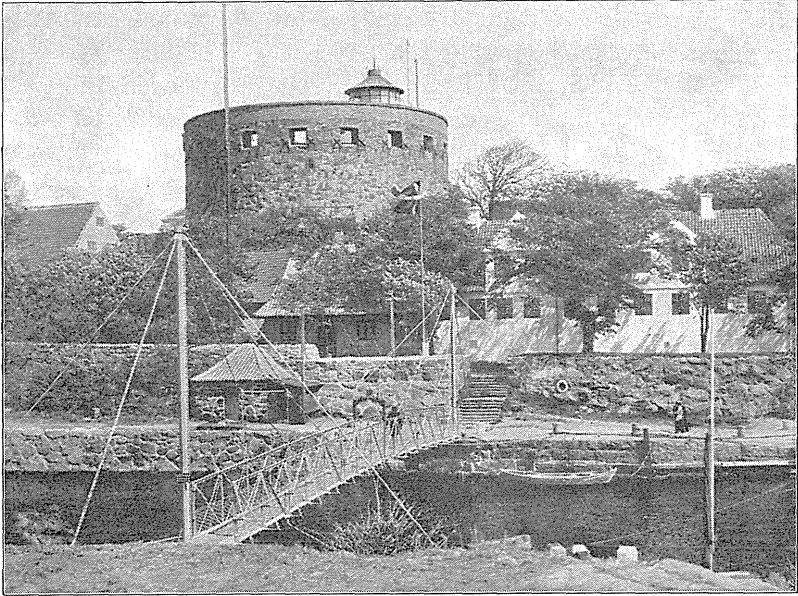
Saavel af Rigets egne som af fornemme Rejsende er jeg oftest blevet beåret med Besøgelse, hvilke ikke aleneste mine talrige Samlinger haver taget under Øjesyn, men især beundret, at ikke en eneste Fugl af Insekter fandtes beskadiget, da de dog af Mangel paa Rum ikke alene var slet placerede, men ogsaa fattedes nødvendigt Tilsyn.

Efter dernæst at have omtalt, hvordan Kendskabet til Naturen i alle dens Dele udbreder sig, saa at man ogsaa kan vente, at Samlinger af udstoppede Fugle vil finde Plads i fremragende Mænds Naturaliekabinetter, gaar han over til at beskrive Fremgangsmaaden med Flaaning, Konservering og Opstilling af Fugle og omtaler nøje, hvorledes det tidligere nævnte Pulver anvendes. Dette Pulver bestaar af Kobbersulfat, Jernsulfat, Kolokvint, spansk Peber, Bøgeaske og Arsenik. Anvendelsen af det sidste Stof, som sikkert vilde have været tilstrækkelig til Præparationen, er ganske interessant, da det andetsteds hævdes, at Brugen af Arsenik først var en langt senere Tids Opfindelse.

P. synes ikke at have haft Lyst til at gaa i Lag med at opstille smaa Fugle, thi han anbefaler, at skære dem op i Bugen, tage Indvoldene ud og fylde dem med det nævnte Pulver; saaledes var alle de Smaafugle behandlede, som han indsendte til Kunstammeret. I Manuskriptet følger derefter

en Anvisning paa, hvorledes man bærer sig ad, »hvis nogen skulde finde Behag i at samle Fuglelus«. At hver Fugl havde sin Art af disse Snylttere, var P. klar over.

Sluttelig omtales Skelettering af Fugle, men som den eneste Fremgangsmaade anfører P. at lægge Fuglene i en Myretue; da saadanne ikke fandtes paa Christiansø, erklærer han at være afskaaret fra at faa Skeletter. Betydningfuldt nok at en

A. KJØLLER fot.

I Baggrunden det store Taarn med Fyret, tilhøjre Fyrmesterens Bolig, i Forgrunden Broen over Havnen mellem Christiansø og Frederiksø.

saa foretagsom Mand ikke kunde finde paa anden Udvej til Skelettering; han vilde gerne have Skelettet af en Lom og tilbyder med paaløbende Omkostninger at betale 50 Rigsdaler for det, unægtelig en kraftig Pris.

P.s lille Afhandling om Fugleudstopning og Præparation er vel nu forældet, men burde i sin Tid have været udgivet; den viser i hvert Tilfælde, at P. havde god Forstand paa at præparere og opstille Fugle. Som foran nævnt kan vi gaa ud fra, at der intet findes tilbage af P.s Samlinger. De, han havde leveret til Kunstkammeret, delte vel Skæbne med dets andre

Fugle, og FLEISCHER's Samlinger blev efter hans Død 1768 solgte ved Auktion. P.s Tanke om at faa Danmarks Fugle afbildede blev ikke virkeliggjort. Dog findes der et Par kobberstukne og kolorerede — det sidste kun maadelig udført — Gengivelser af nogle af P.s Fugle, nemlig Ederfuglene i BRÜNNICH's »Ederfuglens Beskrivelse«. B. angiver selv, at Tegningerne er gjorte efter de af P. indsendte Fugle. I Sorømanuskriptet fortæller P., efter Beskrivelsen af den Ederfugle-rede han har indsendt med Æggene i, om Ungen, der staar ved Hunnens venstre Side. Paa Billedet i Bogen svømmer den og minder kun lidt om en Ederfugleælling. Dette er, saa vidt jeg har kunnet finde, den eneste Gengivelse, der findes, af Fugle fra P.s Samling, om hvilken vi ellers kun ved, hvad han selv fortæller os.

J. D. PETERSEN's Manuskript fra 1767 (Sorømanuskriptet).

A. Manuskriptets almindelige Del.

Sorømanuskriptet er et Hæfte paa 140 tæt beskrevne Sider. Begyndelsen af den almindelige Del har jeg indføjjet foran (Side 101—102). Herefter fortsættes saaledes:

Betragter man nu den Mængde og de mange differente Slags, hvoraf denne Christiansø's Fuglesamling bestaar, da ses ved første Øjekast, at de ikke er samlede i et Aar, men at jeg derpaa har anvendt en længere Tid og Flid.

Andres Eksempel, men især vore Naboers [Svenskernes], anvendte Møje med at opdage og i et stort Tal at fremstille deres Lands Naturprodukter virkede for mig som liden Jalousi og blev det Drivhjul, som satte mine Undersøgelser hersteds i Bevægelse, og skønt sligt Foretagende, ifald det skulde strække sig til nogen Betydenhed, udkræver anselige Omkostninger og følgelig ikke balancerede med mine svære Vilkaar, saa har dog dette med flere Vanskeligheder og mig i Vejen lagte Forhindringer ingenlunde formindsket min Iver.

Alligevel tillod min ringe Formue ikke at indelukke disse udstoppede og præparerede Skabninger udi tætte Glasskabe, men jeg maatte eksponere dem [for] den foranderlige Luft endydermere i saadanne Værelser, som var ret skikkede til at befordre deres Undergang. Ikk min Udstopningsmaade og Fuglenes Præparation befriede mig fra en ellers ikke ugrundet Frygt og satte mit Arbejde i Sikkerhed.

Dette beviser da fuldkommen, at en Fuglesamling udi Kabinetterne kan konserveres endydermere udi velforvarede Glasskabe, hvorved de fra Luften separeres og for Insekternes Anfald des bedre bevarer.

Hvor meget en Samling af udstoppede Fugle pryder Kabinetterne og fornøjer Synet, bevidner noksom de Omkostninger, som af Lieb-havere derpaa bliver anvendte, men især tjener saadan Samling i sin Art til Naturhistoriens Oplysning og Udbredelse.

Jeg for min ringe Del tror, at en Samling, besynderlig af alle de Fugle, som i Regentens Riger og Lande og paa hans Vande og Strømme falder, udi regerende Herrers og Videnskabs societeters Kabinetter er nødvendig.

Man kunde i Forvejen examinere de præserverende Tings Bestanddele og Komposition, og om man deraf kan formode en vedvarende Durabilitet; og naar man fandt dem at holde Prøve, kunde man endvidere fastsætte, at alle Nationalfugle af een Haand og efter den bedst befundne Metode skulde behandles. Thi den forskellige Udstopningsmaade, og fordi dertil af nogle ikkun bruges, hvad nærmest er ved Haanden, saa og at Skindet ikke bliver tilstrækkelig præcaveret for Insekternes Angreb kontribuerer det meste til Samlingens Ruin. Naar Insekterne først faar Ingres udi de simple [uden Konservering] udstoppede Fugleskind, saa efterlader de der en Mængde Æg, hvoraf bliver en talrig Yngel, hvis Graadighed attackerer de velpræparerede, og skønt disse ikke er efter deres Smag, saa nødes de dog til at fornøje deres Sult, og ihvorvel de spiser sig selv Døden, saa ruinerer de alligevel Samlingen.

Langt fra at jeg hermed vilde sige, at man maa udelukke fremmede Fugle, fordi deres Tilberedelse har ingen Fides [Tillid]; men man give disse visse aparte Rum ud i Skabet uden at blande dem med Hovedsamlingen, i det mindste saa længe indtil de har udstaaet en vis Karantæne.

Man maa tilstaa, at mange kostbare og prægtige Bøger underretter os om Fuglene og viser os til dels illuminerede Tegninger. Jeg venerer den derpaa anvendte Flid, Umage og Omkostning, og enhver Autors gode Hensigt er min Højagtelse værd, dog maa siges, at nogle Kobberstik haver saa betydelige Fejl, som ikke kan kombineres med den Navn givende Fugls sande Beskaffenhed. Nogle forestilles i en Opstalt, som er Fuglens Bestemmelse og Naturel uligt og ikke egen; paa nogle employerer man for mange Kulører og oftest for meget af den Farve, med hvilken dog ikkun nogle Fjer næppe synlig er schatterede; de Fugle, hvilke man i Henseende til Fjerenes afvekslende Farver og admirable Blanding kalder almindelig skønne, fattes gerne Gravørens og Penslens Finhed; og Næbbets, Øjets og Føddernes Farve, hvilken faa Dage efter at Fuglen er død changerer, males paa de Fugle, hvilke længst ere fra Døren[?] efter eget Tykke.

Jeg, som har ejet saa mange Species, som i denne Katalog findes, og af hver ikke een Fugl, men en Del, tilmed alle friske, hvilke jeg nøje har examineret, kan sige det for[an] ermeldte med Vished, i Stedet for at andre med mindre og til dels uden mindste Grund taler af en højere Tone. Mod mig selv vil jeg paa Autorernes Vegne svare, at de

ikke alle har været Jægere, følgelig ikke kan fortænkes i, at Fuglens Opstalt ikke altid er den rette; tilmed er de fleste Eksemplarer udstoppede og af andre saaledes dannede, indsendte til dem; Gravørens og Skilderens Fejl kan ikke altid lægges Værkets Autor til Last, thi ikke enhver er Kender af disse Professioners Finheder; oftest maa Værket besørges pr. Kommission paa et andet Sted og man finder sjældent virkelige Mestre udi disse delikate Kunster. Adskillige Farver changerer noget, efter at Fuglen er død, især Næbbets og Føddernes, Øjet maa udtages og bortkastes, og vilde man endog meget akkurat antegne sig Farverne, saa kan dog ikke saadanne Ord ophittes, som naturligt kunde udtrykke enten det mere eller mindre, det højere eller blegere.

Det derefter følgende Stykke i Manuskriptet er aftrykt S. 105.

Hr. BRÜNNICH'S »Ornithologia borealis«, og hvortil en hel Del Fugle fra min Haand har været Medhjælp, viser os ialt 322 Forandringer, hvoriblandt regnes en Del Hunner, Varieteter og Husfugle, især en Mængde tamme Duer. Et større Tal er til Dato af danske, norske, islandske, grønlandske, færøske, bornholmske og Christiansø-Fugle i Trykken ikke bekendt. Man behage nu at holde herimod, hvad jeg alene fra Christiansø producerer, som alle er nedlagte med min Flint, men udstoppede og præparerede af min Kones Hænder.

Man kan let forestille sig, at denne Ære er blevet mig temmelig kostbar, og at jeg har skudt mange Tusinde Fugle, forinden nogle Hundrede differente Species og Varieteter kunde udledes. Apotekerne har faaet noget anseeligt for Pulver, som behøves til Fugleskindets Konservation ikke at tale om andet og om den Forsømmelse udi Husgerningen, som jeg med dette kedsomme Arbejde har draget min Kone paa Halsen. Det eneste, jeg vil sige, er dette, at den Alvidende alene ved, hvor det ofte er kommen fra, som til det dertil fornødne er medgaaet.

Nærværende Samling bestaar af 228 særskilte Fugle. De, som jeg tilforn har ejet og til andres Kabinetter indsendt, men endvidere herfra kan forskaffe, er tegnede med rødt Blæk¹.

Samlingens saavel som denne Katalogs Arrangement er indrettet efter Hr. LINNÆI »Systema naturæ« ed. Halæ 1760² Tom. I. Class. II. Hvor Hr. DE LINNÉ ikke tilstrækker, allegerer [fortæller] en anden bekendt Autor. De nyopdagede eller varierende beskrives kort, og siden Autores mindst taler om Næbbets, Øjets og Føddernes Farve, saa anføres den her, saa godt som jeg med Ord kan male den. Saa vidt mig af egen Erfaring er bekendt, vil jeg meddele om Fuglens Levemaade og Stemme, dog maa jeg tilstaa, at min Tonekunst ikke er den bedste, og at jeg allermindst [meget lidt] forstaa af Musikken.

¹ P. har glemt denne Hensigt, thi i Manuskriptet er intet skrevet med rødt Blæk.

² Halle-Udgaven af 1760 er en Piratudgave efter den 10. Udgave.

At jeg skriver slet dansk, beder jeg ydmygst om at pardonere. Christiansø er dansk, og jeg bør skrive dansk, saa godt som jeg kan, og min flyvende Pen mig tillader. Men at jeg ikke bruger et dansk alfabetisk Arrangement, er mig her lige saa umuligt som udi min »Christiansø's physiske og oeconomiske Beskrivelse«. Dette har især i Henseende til Fuglene Vanskeligheder, som fuldkommen undskylder mig. Her vil jeg ikkuns erindre tvende:

1) Christiansø og Bornholm kalder hele Arter (Slægter) med et Generalnavn f. Eksp. *Mergi*, Skrækker; *Alcæ*, Muler; *Pelecani*, Aalekrager; *Tringæ*, Snepper o. s. f.; jeg maatte da skrive: en ubekendt *Tringa*, en anden, en tredje og saaledes *per omnia genera*; thi jeg er ikke autoriseret til at gøre Navne, hvor ingen haves, med mindre at jeg skriver i systematisk Orden og da fristaar mig at give det nye en forsvarlig Karakter.

2) En Fugl, som har mange Nationalnavne, fordi den paa det ene Sted kaldes saa og igen et andet Sted anderledes f. Eksp. *Alca torda*, *Sterna hirundo* etc. maa i de alfabetiske Kataloger alt for tit opaabes, og hvor den endelig beskrives, der anføres alligevel det latinske systematiske Navn og iblandt det hele systematiske Kendemærke; for at undgaa Vidtløftighed, og at Læseren straks kan finde det, som han leder efter, tænker jeg mig, at den systematiske Metode er bekvemlest.

B. Sorømanuskriptets specielle Del.

I Manuskriptet følger P. LINNÉ's Systematik fra 10. Udgave af »Systema naturæ«, saaledes som BRÜNNICH havde gjort det 3 Aar i Forvejen i sin »Ornithologia borealis«. Der kunde vel have været Grund til her i Afhandlingen at sætte Fuglene i den Rækkefølge, vi bruger nu, men jeg har ment det rettest at bibeholde den Ordning, P. har brugt. Fuglene anfører jeg med det systematiske Navn, P. anvendte, og med det danske Navn, han brugte; hvor Navnene afviger fra de i Nutiden brugte, anføres (efter —) de nu anvendte systematiske og danske Navne. Hvor det ikke er umiddelbart indlysende, hvilken Art P. har ment, har jeg søgt at klare det og skrevet nogle Ord derom, men enkelte Arter forbliver tvivlsomme. P.s Beskrivelse af Fuglene, paa hvilken han øjensynlig selv lægger den allerstørste Vægt, har jeg udeladt og af det biologiske kun taget med, hvad det er øjensynligt, at P. selv har iagttaget; tillige anfører jeg altid, hvad han beretter om en Arts Forekomst paa Christiansø; har han intet herom eller om Fuglens Biologi, anføres blot dens Navn. Saa vidt muligt har jeg brugt

P.s egne Ord. Mine egne Tilføjelser og Bemærkninger i PETERSEN's Tekst staar i [].

Falco gentilis, Hønsenhøg — Efter Beskrivelsen ung Fugl af *Astur gentilis*, Duehøg.

Falco tinnunculus, Kirkefalk, Spurvehøg — Taarnfalk.

Falco lanarius, Smirle — *Falco columbarius aesalon*, Dværgfalk.

Falco lagopus — *Buteo lagopus*, Vintermusevaage. Fuglen beskrives meget omhyggeligt.

Den kommer i November Maaned med østlige Vinde, sulten og træt. I 1765 nedlagde jeg i mindre end $\frac{1}{2}$ Time 8 Stykker. Fem af disse, som i visse Maader varierer, findes i Samlingen. At den attakerer Harer og Ænder, derpaa aflagde den hersteds Prøver. Den flyver højt og skyder sig hastig ned efter Rovet. Er vel saa stor som en Hushane.

Falco palumbarius, Sletfalk — *Astur gentilis*, Duehøg. Efter Beskrivelsen gammel Fugl.

Falco nisus, Spurvehøg — *Accipiter nisus*.

Denne efterstræber i Særdeleshed Bogfinkerne, hvilke, naar de møder hverandre, giver et højt meget fint Skrig, dog af ulige Aarsag, nemlig Falken af Glæde, men Bogfinken af Angst.

Falco cyanopus — Efter P.'s meget korte Beskrivelse er det umuligt med Sikkerhed at afgøre hvilken Art der menes.

Ovenstaaende Rovfugle fandtes i Samlingen, som overgik til Kunstkammeret. P. tilføjer:

Endvidere har jeg af Falke hersteds ejet og kan igen forskaffe følgende:

Falco albicilla, Fiskeørn — *Haliaeetus albicilla*, Havørn.

Falco pygargus og *Falco torquatus* — Antagelig *Circus pygargus*, Hedeheg og *Circus cyaneus*, Blaa Kærhøg. Om den sidste skriver P.:

Se Hr. BRÜNNICH's »Ornithologia borealis« og PONTOPPIDAN's »Danske Atlas« I S. 616 med Fig. Denne var af mig indsendt, og en anden fik det fyrstelige braunschweigske Cabinet.

Dette kan vel næppe forstaas anderledes, end at det er efter en af Petersen — antagelig til FLEISCHER's Samling — indsendt Fugl, PONTOPPIDAN's Tegning er gjort.

Falco haliaëtus, Fiske-gjøre — *Pandion haliaetus*, Fiskeørn.
Falco æsalon — Opføres uden nærmere Betegnelse.

Hvad Uglerne angaar, var P. øjensynlig noget i Vildrede. Han anfører, at han i sin Samling havde *Strix otus*, Hornugle, og *Strix nyctea* — *Asio otus*, Skovhornugle, og *Nyctea scandiaca*, Sneugle, hvilke Arter han begge beskriver rigtigt. — Desuden havde han *Strix aluco*, Katuglen, men det er tydeligt, at det drejer sig om *Asio flammeus*, Mosehornuglen. — Endelig opfører han *Strix stridula*, Natuglen; den ufuldstændige Beskrivelse kan nogenlunde passe paa *Tyto alba guttata*, Sløruglen.

Han meddeler, at han desuden kan forskaffe *Strix bubo*, Bjergugle — Uden Tvivl *Bubo bubo*, Stor Hornugle. Endvidere *Strix ulula* og *Strix passerina* — Da disse Arter ikke beskrives nærmere, er det vanskeligt at sige, hvilke han mener.

Lanius excubitor, Hapax — Stor Tornskade.

Naar den ser de store Falke, skriger denne som Husskaden, men at det sker for at varsko smaa Fugle, tænker jeg ikke, mere vel at denne ængstelige Tone udstødes af nogen Frygt; thi jeg har anmærket, at *Excubitor*, imedens den skriger, selv tager Flugten.

Lanius collurio, Tornskade — Rødrygget Tornskade.

Lanius garrulus, Siden- eller Sirbensvands — *Bombycilla garrulus*, Silkehale. LINNÉ regnede denne med til Tornskaderne.

Denne lever med [ligesom] Kramsfugle af Bær og Insekter, er meget graadig, giver det nedslugte næsten ufordøjet fra sig, trækker med [ligesom] *Turdus viscivorus* [Misteldroslen] i December Maaned, men at den ikke ses hvert Aar retter sig efter Vindens Beskaffenhed. Den fløjter smaalæspende, samler sig i Flokke og fouragerer selskabeligt, istedetfor at Falke, Ugler og Tornskader røver enkelt og ingen af deres lige taaler i Nærheden.

Aarsagen, hvorfor Hr. LINNÆUS har placeret den blandt Tornskaderne, melder han selv, men jeg holder for, at den er et særskilt *genus*.

Collurio og *Excubitor* ere hos os om Foraaret og Efterhøsten. Den første synger lidet, men slet. Begge lever for største Delen af Insekter; dog overfalder den sidste endog smaa Fugle, og naar Kramsfugle hænger udi Snarerne, delecterer denne sig med deres Hjerne.

Corvus corax, Ravn.

Ravnen boer her.

Corvus pica, Husskade — *Pica pica*, Skade.

Følgende kan herfra forskaffes: *C. corone*, Blaaraage [Sort-

krage], *C. frugilegus*, Raage, *C. cornix*, Krage, *C. monedula*, Al-like, *C. glandarius*, Skovskade, *C. caryocatactes*, Nøddekrige.

De lever af Agern, Nødder, Korn, Mark [Larver], nogle endog af Kød og Aadsel; jeg har selv set, at en *Caryocatactes* [Nøddekrige] har diverteret sig med en Rotte, men maaske den ikke fandt anden Føde hersteds. De kommer om Efterhøsten, faa om Foraaret.

Coracias garrulus, Ellekrage.

Af denne dejlige Fugl har jeg faaet mange, og den er almindelig hos os i Juli og indtil medio September. Den lever da af Insekter og Mark [Larver].

Cuculus canorus, Gøg.

At denne om Efteraaret skulde blive en Høg er uden mindste Grund, men har sin Oprindelse uden Tvivl deraf, at den om Efterhøsten har changeret sine Børneklæder, da [og] de nye Fjer give ham Anelse af at være *Falco nisus* [Spurvehøg], hvilken den i Flugten meget ligner, og over hvis Ankomst smaa Fugle straks alarmeres . . . Den kommer til os mest om Efterhøsten, oftest og efter St. Hansdag, da den ikke mere kukker.

Jynx torquilla, Vendehals — *Jynx torquilla*.

Er her om Foraaret i Mængde og kan altid faas . . . Skøndt denne Fugl, som altid kan forskaffes, ikke er i Samlingen, saa fortjener den alligevel her at tales lidet om. Denne Fugls Tegninger at fremstille udi deres naturlige Finhed, dertil behøves en virkelig Mesters Pensel.

Der følger en vidtløftig Beskrivelse af Fuglens Fjerdragt.

Picus major, Træpikker — *Dryobates major*, Stor Flagspætte.

Picus medius, Flagspætte — *Dryobates medius*, Mellemspætte. Da denne strejfer meget lidt omkring, kan der maaske være Tale om Forveksling med unge Fugle af Stor Flagspætte.

De skriger hæsligt, og naar de det ofte gentager, spaar man Regn, skøndt slige meteorologiske Kendemærker ofte slaar Fejl. De ere her om Efterhøsten.

Upupa epops, Hærfugl.

Den kommer her om Foraaret og udi September.

Certhia familiaris, Træpikker — Træløber.

Den klavrer som Spætterne, sidder aldrig paa Jorden, men opleder paa og i gamle Træer Insekternes Pupper og Æg. Hvor Mos paa Klipperne findes, der fornøjer denne Fugl sig med at opsøge sig der bag de fineste Insekter. Den skriger altid meget fint og højt. Vingerne

ere meget smaa, desuagtet gør han sine Rejser og er hos os baade Foraar og Efterhøst.

Anas tadorna, Gravand — *Tadorna tadorna*. Vidtløftig Beskrivelse, ogsaa en Del Biologi, der dog ikke er korrekt, vistnok taget andetstedsfra.

Denne er ingen Gaas, men en And.

Anas fusca, Sværte — *Oidemia fusca*, Fløjlsand. Nøje Beskrivelse af de forskellige Dragter.

Disse ere om Vintren hos os i stor Mængde, desuagtet er deres Stemme mig ubekendt, siden man aldrig hører en Lyd af dem; de ere lidt mindre end Ederfuglen, meget kødfulde og fede; de dukker med halvlukkede Vinger, lever af Fiskeri [Forf. bruger altid dette Udtryk, hvor der er Tale om fiskeædende Fugle] og smaa Muslinger, ere trannede, men spises dog af Fattigfolk. . . . Deres Dun overgaar alle de mig bekendte baade i Fin- og Blødhed, som og i Henseende til Sundhed; de foraarsager en tempereret Varme og ere det solideste Middel for Værk og Podagra.

Anas marila, Polsk Adelsmand — *Nyroca marila*, Bjergand.

De ere her om Vintren i Mængde, dykker med halvlukkede Vinger, lever af Fiskeri og smager trannede. Om Foraaret forlader den største Del disse Egne, men nogle yngler her paa Græsholmen.

Angivelsen om dens Ynglen maa modtages med Forbehold.

Anas erythropus, Bramgaas — *Branta leucopsis*. Indgaende Beskrivelse.

Denne er en Gaas, lever af Græs og Grønt, søger kun de ferske Vande, dykker ikke, flyver i Træktiderne baade om Foraaret og Efterhøsten meget højt, hviler sjældent, smager angenemt, er i Kroppen lidt større end en tam And. Deres Tog falder her i Maj og September. — — Den beboer om Sommeren de nordlige og formodentlig de østlige Lande siden den om Efterhøsten kommer østerfra, træt og sulten.

Anas bernicla, Raigaas — *Branta bernicla*, Knortegaas.

Deres Levemaade og Føde er den samme som den forriges; at de ikke alene i Nord, men ogsaa i Øster udlægger deres Æg og opdrager Ungerne viser sig noksom af deres Tur-Retur til og fra de østlige Lande. Vi har mest af dem i September Maaned, og de tier hverken i Flugten eller, naar de sultent falder paa de grønne Steder, men skriger stedsde »Kark-Kark«. Deres Kød er fin og angenem.

Anas mollissima, Ederfugl — *Somateria mollissima*. Indgaende Beskrivelse af dens Dragt og Stemme.

Om dette m. m. skal erindres i min »Christiansøe's physiske og

oconomiske Beskrivelse«. Ederfuglen dukker med udbredte Vinger; hvor det er dybt nok, er den nogle Minuter under Vandet, lever af Sild og Fiskeyngel, Muslinger, Fiskeindvolde, endog de længe haver ligget paa Havets Bund.

Den yngler her paa den øde Græsholm og er om Christiansø i større Mængde end Patrioter bør ønske. Thi den ødelægger og fordriver Fiskeriet, den forhindrer Laxefangsten ved at afplukke Silden fra Laksekrogene just udi en Egn, som vrimler af fattige Fiskere, hvilke desaarsag aarlig ret mærkelig taber paa den Næring, blot for en eneste Mands [Kommandantens] Interesses Skyld.

Dens Dun er berømte, bløde, elastiske, varme, men meget usunde. De som vænner sig til Ederduns Sengeklæder, incommoderes af Katarrh og Flod.¹

Anas platyrhynchos, Stokand — *Anas platyrhynca*.

Denne And er overalt bekendt lever paa fersk og salt Vand af Grønt, dukker ikke og er spiselig.

Anas clangula, Blankekniv, Bruskop — *Bucephala clangula*, Hvinand. Nøje Beskrivelse af de forskellige Dragter.

I Flugten giver de med deres Vinger en Lyd, som ligner en Mands Fløjten med Munden og kan høres en lang Vej; de er mindre end en tam And, dukker med lukkede Vinger, lever paa fersk og salt Vand. Deres Føde bestaar i Grønt, Insekter, [men] især [i] Muslinger; de er ikke trannede, men smager tværtimod meget behagelige; de er i Almindelighed meget fede og deres Fedt er ikke som Gæs og Ænders, men saa fast som Faaretalg.

Hvinanden kommer her med Frosten, og naar de ferske Vande i Nord og Øst tillægges; de trækker bort om Paasken, efterlader alligevel nogle, som yngler her i Nærheden, siden jeg deraf har faaet Unger, som næppe kunde flyve.

At de bygger deres Rede paa Træer, kan jeg sige af egen Erfaring, thi for en Del Aar siden havde jeg den Ære at gøre min Reverence hos Hs. Excellence Geheimeraad og nuværende Statholder, Baron v. DAHN, som paa den Tid opholdt sig om Sommeren udi Sjælland paa Lyststedet Fahrum, hvor denne And udi et Poppeltræ, *Populus tremula*, havde sin Rede.

Det er naturligtvis umuligt af denne korte Angivelse at afgøre, om det virkelig har drejet sig om en Hvinand; det vil i saa Tilfælde være det første kendte Tilfælde af dens Ynglen her i Landet; men det maa ikke glemmes, at det var en Fugl, som P. godt kendte. — I Norge og Sverige yngler Hvinanden ret almindeligt i Huller i Træer.

¹ I Slutningen af Arbejdet (se S. 140) beskriver P. meget indgaaende Ederfuglens Rede.

Anas penelope, Pibeand — *Anas penelops*. Der gives en nøje Beskrivelse, og der berettes en Del Biologi, som næppe er originale Iagttagelser.

Deres Kød er ikke det bedste, skøndt disse ere de couranteste Vildænder, man i disse Lande haver.

De ere her fra ult. August til Oktober, da deres Træk mod Syden og Vesten her forbi falder; de yngler i Mængde paa Bornholm.

Den sidste Angivelse maa vistnok modtages med stort Forbehold.

Anas hyemalis, Gadis — *Clangula hyemalis*, Havlit. En meget nøje Beskrivelse af de forskellige Køns- og Aldersdragter viser, at P. har kendt Fuglen godt.

Paa Bornholm kaldes den Gadis, men af Nedersachserne, som boer ved Østersøen: Rostockere, Lübeckere, Holstenerne o. fl. gives denne Fugl Navnet Klaus-Hane; og dette Navn er sammensat af Fuglens midterste Stjertfjer, som den, naar den flyder paa Vandet, som før er meldt, bærer recurverede som en Hushane, og af dens Skrig som er et tydeligt: Angla, Angla, Kia, Klaes.

Om Sommeren er Hunnens Overdele askegraa, hvoraf jeg nogle har skudt her ved Sommertid, skøndt de ellers om Paaske trækker mod Nord; i Samlingen fandtes en af disse.

De kommer her mod Frosten udi utallige Skarer, lever af Fiskeyngel, Merle (*Lumbricus marinus*) [Sandorm], Hundestejle og Tangsnarre. Omkring Klipperne afplukker de smaa Muslinger. De ere ikke meget større end en Krikand, men mere kødfulde, trannede; menige Mand koger Suppe paa dem, fornemmere Folk hersteds ragouterer dem og formener derudi at finde Smag; de flyver meget tungt.

Efter Havlitten omtaler P. en Fugl, som han benævner Havelda, og om hvilken han skriver, at dens Skikkelse og Levemaade meget ligner foregaaendes, men Farverne er meget forskellige. Han beskriver den i forskellige Aldre og Dragter, men det er ganske øjensynligt, at det drejer sig om forskellige af Havlittens Dragter.

Disse kommer her ikke uden i meget haarde Vintre og da i Mængde; de skriger: Kiopanagla, Kiopanagla, dykker og lever som de forrige.

P. har utvivlsomt selv en stærk Fornemmelse af, at denne Fugl hører sammen med Havlitten.

Anas latirostra — Efter Beskrivelsen Hunnen af *Fuligula marila*, Bjergand.

Anas ignota — Efter Beskrivelsen Hunnen af *Oidemia fusca*, Fløjlsand; P. skriver ogsaa, at den ligner Sværten, men er mindre.

Anas cruce-signata — *Oidemia nigra*, Sortand. Naar P. gør det orangefarvede Kors paa Næbbet til Fuglens Hovedkendemærke, er man ikke i Tvivl om, at det er Sortanden, der menes, og Beskrivelsen passer ret godt med yngre Fugle af denne Art.

Den synes at være bestemt for det salte Hav, men er ikke set af nogen her tilforn og kun i afvigte Vinter fik jeg trende af dem.

Anas boschas, Stokand, Blaaahals, Græsand — *Anas platyrhynca*. Vidtløftig Beskrivelse, og lidt Biologi.

Deres Smag vinder Bifald, og de er bekendt paa Herskabers Bord. De besøger os her baade om Foraaret og Efterhøsten, men er meget varlige. . . . Denne And findes paa det salte Hav, lever af Fiskeri og smager noget trannet.

Anas fuligula, Troldand — *Nyroca fuligula*. Efter en meget indgaaende Omtale af dens Dragt skriver P.:

Denne And findes paa det salte Hav, dukker med lukkede Vinger, lever af Fiskeri og smager meget trannet. Hr. HALLEN[?] maa da uden Tvivl være forledet af andre til at tro, at dens Føde er Søgræs, og at den paa Luftrøret har en Luftblære [Saaledes betegner P. altid den Udvidning ved Overgangen mellem Luftrør og Bronchier, som findes hos en Del Ænder], hvilken denne And fattes, skøndt den er længe under Vandet. Jeg ved vel, at Luftblæren er givet visse Søfugle, fordi de længere end andre er under Vandet; det synes heller ikke at være urimeligt, men alligevel modsiger Erfaringen dette Foregivende, thi *Pelecani* [Skarver], *Colymbi* og *Alcæ* ere allerlængst under Vandet, alligevel ejer de ikke saadan Luftblære, hvorimod *Anas clangula* og flere ere forsynede dermed, skøndt de langt fra saa længe som denne And, ja ikke en Gang saa længe som *Uriæ* ere i det dybe.

Af Ænder kan herfra endvidere forskaffes:

Anas mollissima, Ederfugl. De Varieteter, som af dette Species udi Samlingen fattes, men formedelst deres Forskellighed er fornødne.

Anas hyemalis, Gadissen. De Varieteter, som deraf mankerer, men af forbemeldte Aarsager behøves.

Anas clangula, Hvinand. De Varieteter, som endnu fattes.

Anas ferina, Blesse, Rødnakke, Brunnakke. [*Nyroca ferina*, Taffeland].

Anas querquedula, Krikand. Denne dejlige And forekommer sjældent i Danmark.

Anas crecca, Krikand, Atterling-And.

P. sammenblander Navnene paa de to sidste Arter.

Kapitlet om Ænder sluttet med Bemærkninger om Fløjlsanden, særlig hvorledes dens Skind beredes til Pelse.

Mergus, Skallesluger — Der hersker temmelig stor Forvirring i P.s Omtale af Skalleslugerne; han nævner *Mergus serrator* og *M. cristatus*, øjensynlig begge Toppet Skallesluger, af ham benævnet Skrække. Endvidere *M. merganser*, Skjorand, og *M. rubricapillus*, tydeligt nok Han og Hun af Stor Skallesluger; endelig *M. albellus*, Hvidside og *M. glacialis*, Søstjerne, Han og Hun af Lille Skallesluger. Øjensynligt er alle tre Arter ret almindelige, men *M. albellus* ses kun i meget haarde Vintre.

Serrator og *Cristatus* ere her omkring hele Aaret og lægger deres Æg paa den ubeboede Græsholm. Reden tillaves af lidt Søgræs og lidt Dun i et Hul under Klipperne, dog saa langt fra Stranden, at Søen ej kan beskadige dem; de lægger fra 11-17 Æg af Størrelse og Farve som de tamme Ænders . . . *Rubricapillus*, *Merganser* og *Glacialis* ere her kun om Vintren, *Albellus* udi meget haarde Vintre og skyer at komme nær til Klipperne.

Alca balthica, Mula — *Alca torda*, Alk.

Alke kaldes her og paa Bornholm Muler, dels fordi de har et plumpt, paa Siderne sammentrykt Brednæb, hvori paa hver Side fra 1—4 Tværfurer ere indrykkede, dels fordi Fuglen i Flugten med Næbbet brummer. . . de dukker med halv lukkede Vinger, ere længe under Vandet, lever af Snegledyr og Muslinger, hvilke de med deres stærke Næb sønderknuser; de kan ikke smage trannede, fordi de ikke lever af Fisk, men der er ingen Kød paa dem.

De yngler om Sommeren i stor Mængde paa Nordpynten af Bornholm i og omkring de saakaldte Hammerbakker eller stejle Fjelde. Bornholmerne finder dem ikke saa nyttige, som Hr. STRØM taler om deres Brug i sin Søndmøres Beskrivelse¹, thi Fjerene alene skal betale Umagen; disse ere faa og intet mindre end bløde.

Deres Stemme er et brummende »Mum-Mum-Mum«. Vil man med Munden brumme ligesom Fuglene, da flyver de ligesaa længe i en Cirkel omkring og bliver lette at skyde.

¹ H. STRØM: Physisk og oeconomisk Beskrivelse af Føgderiet Søndmør. Sorøe, 1762—66.

Alca torda, Klubalk — Antagelig Vinterdragten af foregaaende, thi P. anfører, at den haves om Vintren.

Alca quinque-sulcata — En tilfældig Varietet med 5 Furer paa Næbbet; P. opfattede den som en særlig, hidtil ukendt Art, og beskriver den nærmere sidst i Afhandlingen.

Uria balthica, Sildeperris, Sødue — *Uria grylle*, Tejste.

Dels fordi den dukker med aabne Vinger efter smaa Sild, dels fordi den piber som en Ungdue. . . De kommer her om Mortensdag og bliver til Paaske . . . de lever af Fiskeyngel, især smaa Sild, hvilke de med deres spidse Næb hugger i Stykker . . . de lever ikke selskabeligt men ikkun rar eller enkelt og skyer Gadissernes store Skarer.

Uria lomvia og *U. ringvia* — *Uria aalge intermedia*, Østersø-lomvie. Det er ikke let at finde ud af den Forskel, P. gør paa de to Faser; det han forstaar ved *U. ringvia*, er øjensynlig ikke den Fase, vi nutildags kalder saaledes. Han skriver om Lomvjerne, at de yngler paa Nordpynten af Bornholm, lægger kun et Æg paa den udstaaende Kant af Fjeldet.

Alkens og Lomviens Ynglen paa Græsholmen ved Christiansø er øjensynlig af nyere Dato, i P.'s Tid ynglede de der ikke; endnu for 50 Aar siden ynglede Lomvien paa Bornholms Nordspids, Partiet omkring Hammeren, hvorfra den nu er forsvundet.

P. anfører sluttelig »Arterne« *Uria grylle* og *U. grylloides*, men uden nogensomhelst Beskrivelse.

Pelecanus carbo, *P. graculus*, *P. phalacrocorax*. — Øjensynlig forskellige Aldersdragter af *Phalacrocorax carbo sub-cormoranus*, Storskarv, som P. dels benævner Skarv, dels kalder Aalekrage.

Pelecanus cristatus, Topskarv — *Phalacrocorax aristotelis*.

Her er den rareste; paa Forlangende fik det højfyrstelige brunsvigske Cabinet for 2 Aar siden et Exemplar af mig.

Der følger en vidtløftig Beskrivelse af Skarvernes Livsforhold, der dog vist for den mindste Del skyldes Selvsyn.

De ere her baade Vinter og Sommer undtagen i Yngletiden, da de ere borte, men kommer siden med deres Ungefamilie igen.

De lever af Fisk især af Aal, derfor de ogsaa hersteds alle uden Forskel kaldes Aalekrager; men Aalen, som slynger sig om Fuglens

Hals, flyer den nok at bestille, forinden den kan nedsluges. Maadelige Torsk og Ulke sluger den, men man kan tydelig se, at Fuglen ved disse sidste trykker sig nogle Gange, forinden det nedslugte passerer igennem den meget lange Hals.

Tilsidst maa jeg, som hidtil ubekendt, som en Kuriositet ved denne Fugl erindre, at skøndt dens Næb ikke er forsynet med nogen kendelig Charnier [Hængselled] ved Næbbets Rod, saa bøjer den alligevel Overnæbbet rag [lige] i Vejret; i det samme rykker sig Rødderne af Over- og Undernæbbet tillige med Mundvigene, som ellers løber langt hen under Øjet, helt frem og formerer en rummelig Indgang til det store Svælg, som ved den ellers sammenskrumpne, bløde Hud under Struben endnu mere udvides. . . . At jeg ved disse Fugle mere har anmærket end ved andre kommer besynderlig af, at de ere mindst bekendte, og at Autores kun lidet tilforladeligt melder om Pelicanerne [Skarverne].

Cataracta parasitica og *C. coprotheres* — Øjensynlig den lyse og mørke Form af *Stercorarius parasiticus*, Spidshalet Kjove.

C. cephus, Maagehøg. — Efter Beskrivelsen er dette *Stercorarius pomarinus*, Mellemkjoven, i den yngre Fugls Dragt. Artsnavnet *cephus* blev af BRÜNNICH givet til en Fugl, der maaske tilhører den højnordiske Art, Lille Kjove, som betegnes med Artsnavnet *longicaudus*.

Størrelsen er som en Hushane.

Af disse Fugle er *cephus* hersteds den rareste. *C. coprotheres* opholder sig omkring Christiansø med Maagerne tillige. Thi den jager efter Maagerne, dog ikke af anden Aarsag og ikke længere end indtil Maagen udkaster sine Excrementa, hvilke Maagejægeren begærlig opsnapper og nedsluger. Imidlertid at [imedens] Maagen saaledes jages, skriger begge Dele, dog ikke af lige Drift, den ene af Begærlighed, den anden af Angst. *Cataracta* flyver, saalænge denne Parforcejagt paastaer, altid bag under Maagen, Overnæbbet ligesaaledes rag i Vejret, oprejst, som jeg kort tilforn har meldt ved Pelicanerne [Skarverne]. Maagen derimod, naar den ikke kan echappere, gør en liden Holdt i Luften, ryster med Kroppen, Vingerne og Stjerten og i det samme regalerer Maagehøgen med det begjærte.

P. gør sig skyldig i en meget udbredt Misforstaaelse, naar han fortæller om, hvordan Kjoverne tvinger Maagerne til at udtømme deres Ekskrementer, som de derpaa sluger; det der sker er, at de forfølger Maagen til denne opgylper sit sidst fangede Bytte.

De lever ellers af Fiskeri og Søadsel og sidder paa Klipperne

fredelig paa Siden af Maagerne, men ikke snarere stiger Maagen i Luften, saa begynder ogsaa Høgens Forfølgelse.

Om disse for ermeldte Høge (Kjover) anfaldet mindre Fugle eller Landdyr, derom kan jeg af egen Erfaring intet melde.

Skøndt Maagehøgene har svømmedygtige Fødder, saa ses de dog ikke uden i stille Vejr flydende paa Havet, men dukke kan de lige saa lidet som Maagerne.

P. sammenfatter som Datidens Forfattere Lommer og Lappedykkere i en Gruppe, men er selvfølgelig klar over, at de efter Fodens Bygning maa deles i to Slægter. Af Lappedykkere anfører han følgende:

Colymbus cristatus, Toppet Søhane — *Podiceps cristatus*, Toppet Lappedykker.

Colymbus auritus, Søhane — Det drejer sig antagelig om *Podiceps auritus*, Nordisk Lappedykker, og P. beskriver de forskellige Dragter, hvori Fuglen forekommer.

Colymbus podiceps — Angivelsen af, at den ikke er større end en Vagtel, viser tydeligt, at det drejer sig om *Podiceps ruficollis*, Dværglappedykker.

Hvad Lommerne angik, da herskede hos Datidens Forff. ikke ringe Forvirring, idet man ikke var klar over deres forskellige Dragter. BRÜNNICH anfører saaledes i »Ornithologia borealis« ikke mindre end 6 Arter. P. nævner:

Colymbus arcticus, Himber — Sortstrubet Lom.

Colymbus stellatus — P. henviser til Beskrivelsen hos BRÜNNICH, og efter denne synes det at være Rødstrubet Lom i Vinterdragt.

Colymbus lumme — Beskrivelsen viser tydeligt nok, at det er samme Art som foregaaende, men i Parringsdragt. At den sjældent forekommer i denne Dragt ses tydeligt nok af den uhyre Vidtløftighed, hvormed P. beskriver den. Han har øjensynlig ogsaa foretaget en grundig Dissektion af den, thi han beskriver nøje, hvorledes Baglemmerne er anbragte paa Fuglen.

Udover Beskrivelsen af Gruppens forskellige Arter har han kun lidt.

De kaldes alle uden Forskel Søhaner . . . de jager efter smaa Fiskeyngel, Sild, Tobis, men især finder man udi Maven et Slags Fisk, en Finger tyk og lang . . . denne Fisk kaldes for Smørbutting (*Gobius niger*) [Sort Kutling].

Imod Storm og haardt Vejr skriger og galer de saaledes, at man kan høre det en lang Vej.

De fleste af Søhanerne yngler paa Bornholm i de store Moser paa den store Lyng og ere her omkring næsten hele Aaret.

P.'s Mening om deres Ynglepladser var vel kun Formodning.

Af Maager omtaler P. følgende Arter: *Larus canus*, Stormmaage. *L. fuscus*, Sildemaage. *L. marinus*, Svartbag. *L. argentatus*, Sølvmaage. *L. glaucus*, Perlemaage, »en meget dejlig Fugl« — *L. hyperboreus*, Graamaage. — Men desuden beskriver han 5 andre, som han holder for særlige Arter: *L. maculatus*, *L. varius*, *L. latro*, *L. maximus*, *L. spurius* — Førstnævnte var ung Stormmaage, »*L. varius*« ung Sildemaage, de 3 sidstnævnte unge Fugle af Sølvmaage og Svartbag; om »*L. spurius*« skriver han, at den maaske kan anses for en Blanding af Sølvmaagen og Svartbagen.

Larus canus, *marinus*, *fuscus*, *argentatus*, *maculatus* og *varius* er her de almindelige. De kan ikke siges at være aldeles borte nogen Tid, thi endog i Yngletiden efterlader de os de unge af første Aar og deres Invalider. De øvrige kommer her kun om Vintren, endog ikke hvert Aar og da kun faa af dem. De kommer da fra Nord og søger nogen taaligere Luft her i Østersøen, dog forlader de os snart igen. Jeg indlader mig nødig paa Ting, som kun beror paa Gisninger, men kan dog ikke undgaa denne Fatalitet; jeg tror, at de Maager, som her sjældn og kun om Vintren ses, mest lever af Rov og Aadsel. Det første bliver knap for dem, naar de store Hære Gadisser [Havlitter] m. v. forflytter deres Opholdssteder mod Syd. Det sidste er heller ikke saa rigelig, naar Spitsbergen-, Strat Davis- og Grønlandsfarerne er borte¹; heraf kommer det da formodentlig, at nogle af de sjeldneste om Vintren exulerer [udvandrer] og dog ikke længere end til en Del smaa Havfugle igen tager Vejen i Nord. De bruger heri Falkenes Metode, hvilke aldrig ere de første paa Fuglenes Rejser, for ikke at finde det sultne [tomme] Bord, hvor de kommer, ikke heller bliver de sidste for ikke at fattes til fornødelig Provision paa deres Tur.

De andre Maager, som jeg har sagt at være her de almindelige, bliver her nok i Liggetiden, om ikke Erfaringen lærte dem, at deres Æg bliver borttagne, thi siden de med ingen Dun som Ederfuglene betale Husleje, saa drages ikke nogen Omsorg for deres Forplantelse, og desaarsag nødes de til at søge for den Tid sikrere Tilflugt, skøndt ikke Føden er dem saa rigelig ved Haanden.

Sildenes Træk gør, at her og andre Steder er mere og mindre

¹ Meningen er den, at naar Sæl- og Hvalfangerne om Efteraaret drager hjem fra de nordlige Have, savner Maagerne til deres Føde Aadslerne af de Dyr, som dræbes af Skibenes Mandskab.

[flere og færre] Maager, iblandt kun ganske faa, til andre Tider en overmaade stor Mængde af de almindelige Species. De lever af alle Slags Fiskeri, thi hvad de ikke kan sluge med et, det hakker de med deres dertil dygtige Næb i store Stumper. De falder endog paa Aadsel, som Søen opkaster, eller [som] udi maadeligt Vejr i Søen flyder, men Sildene er deres Delicatesse, og deres Vandringer i Søen forfølger de især i de Tider, naar Silden gaar højt i Vandet.

I stille og maadelig Vejr svømmer Maagerne, men dukker aldrig, dog spises de ikke hersteds. De er overmaade graadige og skriger de fleste Tider, fordi de er næsten umættelige: hia-hia, ja, ja, saa det latinske Ordsprog om den umættelige og gerrige *Larus hians* sig meget vel passer. Maagerne holder nøje Øje med Ederfuglene og flere som dukker, hvilke ikke snarere [saa snart] med Føden kommer op af Bunden paa Vandets Overflade, førend Maagerne formener Prætension herpaa.

Mod Storm skriger de et ynkeligt hy-hy-hy. Deres Fjer og Dun har den besynderlige Egenskab, at de i Dyner og Hovedpuder, skøndt [selv om] det er Solskin, omtrent 24 Timer forinden Regn og fugtigt Vejr kommer, sammenfalder men ved tørt Vejr sig overmaade udbreder.

Sterna hirundo, Kirre — *Sterna macrura*, Havterne, thi Næbbet beskrives som blodrødt. P. giver en meget indgaaende Beskrivelse af Fuglens Dragt paa forskellige Alderstrin og polemiserer mod det af BRÜNNICH i »Ornithologia borealis« anførte Navn, *Sterna paradisæa*.

Hannen faar da og de tvende lange, yderste Styrefjer i Stjerten, og som disse mere end et Kvarter lange Styrefjer ikke findes blandt de linnæanske Kendemærker, saa er ikke at forundres over, at Hr. BRÜNNICH, dog mod Observation, har gjort Hannen til et særskilt species under Navnet *paradisæa*. . . skøndt de har svømmedygtige Fødder, saa flyder de dog aldrig paa Vandet, au contrair, om man afklipper Fjerene paa den ene Vinge og sætter den paa Vandet, da forsamler sig store Skarer i Luften over den flydende, og med idelige Skrig nedstyrter de sig over den ildesvømmende, støder den med Næbbet og vil forcere den at begive sig i Luften; ligeledes nedskyder de sig med idelig Skrig paa Mennesker og Kreaturer, som kommer deres Barselseng og Æg for nær. Deres Stemme er da stærk og vred. De lever af Vandinsekter, smaa Sild, Rejer, Hundestejler o. s. fr. Naar de ser deres Rov i Vandets Overflade, skriger de, balancerer lidt over Stedet og efter nogle Gange gentagen heftig »Kiæ Kiæ« styrter Fuglen sig i Vandet, saaledes at endog Vandet gaar over den, men rejser sig straks op og med udbredte Vinger haster til Landet, bærer deres Bytte udi Næbbet. Man ser disse ikke alene paa det salte Hav, men ogsaa langt inde i Landene over de ferske Vande, men Sortternen mest over de ferske Vande og mindre eller sjældent over Havet.

Sterna nigra, sort Kirre — *Chlidonias nigra*, Sortterne.

Dens Manøvre med at fiske og at skrige er den samme, som for [under Havternen] ermeldt.

Kirrerne kommer her ved Pintsetider og drager bort igen sidst i Juli, da de alle paa en Gang forsvinder. Hvor tager de Vejen?

Ardea ciconia, Stork — *Ciconia ciconia*.

Storken aflægger her om Foraaret og Efteraaret paa sin Rejse (venteligen til og fra Sverige) en Visit en passant, men opholder sig ikke over en Nat, Vinden være sig med eller imod. Imidlertid findes her Pigger [Frøer] nok til at entretenere den med nemlig *Rana rubetra*, Skrubtussen, *Temporaria*, Frøen og *Esculenta*, Kildefrøen; iligemaade af Firben, *Palustris*, her kaldet Hunde-øgle, *Vulgaris*, Landøgle og *Aquatica*, Vandøgle¹. Det er ellers en meget nyttig Fugl, thi den lever paa egen Bekostning og renser Marken for skadelige Dyr.

Ardea grus, Trane — *Megalornis grus*.

Denne ses og her i Træktiderne, men ikke hvert Aar og maa tage til Takke med Insekter, som den paa vædskede Pladser finder, siden her ingen Korn findes paa Klipperne . . . for nogle Aar siden nedlagde jeg tre Stykker, som opholdt sig her i nogle Dage.

Scolopax totanus, Rødben — *Tringa totanus*,

Denne søger sin Føde ved Strandbredderne af Vandinsekter, Merle [Sandorm], og hvad videre Havet opskyller, som denne saakaldte Snejpe kan være convenable. Dens Smag paaslægter Rylernes, som fører samme Levemaade, og dens Munterhed, gesvindte Gang, hvorved Hoved og Stjerten under kontinuerlig Skrig altid bevæges, dens rage [lige] Ben, naar den løber og mere vertikale Opstalt kunde være Aarsag nok til at give Rødbenen et No. blandt de næstfølgende og allerede ommeldte *Tringæ* [Ryler]. Men blot for Næbbet er længere end Hovedet, vil Hr. LINNÆUS, at den skal være *Scolopax*; det er en egentlig saakaldet virkelig Snejpe, hvilket med mere paa dette Sted uden videre Reformation faar at passere.

P. mener øjensynlig hermed, at han andetsteds — formentlig i hans »Christiansø's physiske og oeconomiske Beskrivelse« — vil gaa nærmere ind paa Sagen. — — LINNÉ regnede til Slægten *Scolopax* de Snejpefugle, hvis Næb var længere end Hovedet, til Slægten *Tringa* dem, hvis Næb var af Hovedets Længde eller kortere.

¹ Der menes de to Salamander-Arter og Firbenet; P. anvender de af LINNÉ givne Navne.

Scolopax phæopus, Stormfugl, Mellemspove — *Numenius phaeopus*, Smaaspove.

De ere almindelig fede og deres Smag behagelig. Disse ses her om Foraaret iblandt og om Sommeren, men aldrig om Efterhøsten, da de dog yngler paa Bornholm [hvad næppe var Tilfældet]. Deres Stemme er en langsom og lydelig Fløjten, Toit-Toit, og træffer det oftest, at man inden 24 Timer med den Vind, hvor Fuglen saaledes fløjtendes kommer fra faar Regn og Storm. Det samme maa anmærkes ved *Scolopax arquata*, den store Regnspove.

Det synes, som om P. ikke helt er klar over Forskellen mellem de to Spovearter; den Stemme, han tillægger den lille, passer slet ikke, men meget bedre paa Storspoven.

Scolopax arquata, Helsepove, Regnspove — *Numenius arquata*, Storspove. Denne Art fandtes ikke i P.'s Samling, men opføres som en af dem, der kunde skaffes.

Man observerer den Vindlinie, denne Profet kommer fra, og venter Storm og Regn fra den Kant; den smager meget behagelig.

Scolopax rusticola, Holtzsneppe — Skovsneppe.

Deres Bryst er meget kødfuldt, men af disse egentlig kaldte Snepper er Bagdele og Indvolde delicatere og en Ret paa store Herrers Bord.

Scolopax gallinago, Dobbelt Bekkasin — *Capella gallinago*, Horsegøg. Vidtløftig Beskrivelse. Senere beskrives under det samme Navn en anden Art og der anføres:

Dens Tilholdssted, Anseelse [Udseende], Føde og Opstalt, enfin alt er den før beskrevne *Gallinago* [Horsegøg] ligt, men den er ikke mere end halv saa stor, og derimod *Minima* ikke mere end halv saa stor som denne . . . denne har det især forud, at den stiger saa højt i Luften, at man ikke ser Fuglen, men meget tydelig hører den bræge som en Ged eller vrinske som en Hests Fole. Jeg kan forsikre, at denne Fugl saaledes bræger endog udi bedste Solskin og klareste Vejr, skøndt det er vist nok, at den er højt i Luften, og skulde den ikkun mærke udi taaget Vejr, med hvad Rimelighed kan man da og overalt slutte, at denne stærke Lyd foraarsages af Vingernes Bevægelse. Vel høres *Anas clangula* [Hvinanden] en lang Vej, men naar dens Vingers Lyd høres, da kan Fuglen kendes med Øjet at være den samme. STRØM »Søndmøres Beskrivelse« kalder Fuglen Skodde-Foll = Taagehest, fordi den ikke gerne lader sig høre uden i taaget Vejr.

Den først nævnte *Scolopax gallinago* kunde efter Størrelsen være Tredækkeren, *Capella media*, men det fremgaar ikke ganske tydeligt. Dog skriver P.:

Denne er den egentlige tredobbelte Bekkasin og vel saa stor som *Rusticola* [Skovsneppen]; om den egentlige dobbelte følger siden, fordi den ikke var i Samlingen, men kan have her, og den Sneppe, som nu straks tales om, er den enkelte Bekkasin.

Forfatterne synes paa denne Tid at være noget i Uklarhed om de to Arter, Tredækkeren og Horsegøgen. BRÜNNICH beskriver i »Ornithologia borealis« Tredækkeren, men under samme Navn som Horsegøgen og anfører, at den er lidt mindre end denne. LINNÉ har hverken i »Systema naturæ X« eller i »Fauna Suecica« Tredækkeren. O. F. MÜLLER anfører i »Zoologia Danicæ prodromus« en Bekkasin, som han kalder *Scolopax gallinaria*, og som han meddeler, er beslægtet med Horsegøgen; den stammede fra Finmarken og var opdaget af ham selv.

Scolopax minima, Enkelt Bekkasin, Rørsneppe — *Limnocyptes minimus*, Smaabekkasin. I Beskrivelsen anføres, at den ikke er større end en Sanglærke, Næbbet 1 Tomme 2 Linier [30 mm] langt.

Jeg ved ikke, hvor denne delikate Sneppe kan være Autores saa ukendt, da dog i adskillige Lande findes en Mængde af dem.

Der følger en meget nøje Beskrivelse af Smaabekkasinen, vel første Gang den indgaaende er beskrevet; Navnet *gallinula* fik den først i XII. Udgave af »Systema naturæ«.

Det er ikke meget, P. skriver om Sneppers og Bekkasiners Forhold paa Christiansø, blot bemærker han:

Bekkasiner og Holtzsnepper kan hersteds ikkun skydes i Flugten, thi de ligger stille, indtil man næsten træder paa dem.

Scolopax falcinellus, Ryle, Domsneppe — *Calidris testacea*, Krumnæbbet Ryle. Det hævdes bl. a. af SCHIØLER i »Danmarks Fugle«, I, S. 50, at der med denne Art skulde menes Kærløberen (Brednæbbet Ryle), men det er ganske utvivlsomt Krumnæbbet Ryle i Vinterdragt, der er ment. Den synes først omtalt i PONTOPPIDAN'S »Danske Atlas«, hvor Navnet anføres med følgende korte Beskrivelse »med et flad og mod Enden nedbøjet Næb«. Billedet af Fuglen paa Tvl. XXVI viser for Næbbets Vedkommende ikke fjerneste Lighed med Kærløberen, men stemmer bedre med den Krumnæbbede Ryle. Længden af Næbbet hos denne vilde ogsaa gøre det rimeligt at henføre den under Slægten *Scolopax*. Det Artsnavn *falci-*

nellus, den seglformede, som er givet den efter Næbbets Form, passer ogsaa godt paa Krumnæbbet Ryle, men slet ikke paa Brednæbbet.

Scolopax lapponica, Kobberhøne — *Limosa lapponica*, Lille Kobbersneppe. P. giver en meget indgaaende Beskrivelse:

Ikke af Kærlighed til Ordgyderi, men fordi de næsten allevegne beskrives meget forskellig, hvoraf siden tages Anledning til Vildfarelse og Critiquer . . . jeg har skuddt adskillige hersteds, men alle paa grønne, fugtige Pladser, ingen ved Strandbredden.

Totanus, *Arquata*, *Phæopus*, *Falcinellus* og *Lapponica* ere hos os fra Juli Begyndelse til Augusti Udgang, de øvrige om Foraaret og Efterhøsten i Træktiderne. *Scolopaces* eller de ægte Snepper adskilles fra *Tringæ* [Rylerne], som ere Strandsnepper og mest søger det salte Havets Bred, især derved, at de førstes Næb er meget længere end Hovedet, derimod de sidstes ikkun saa langt eller lidt længere end Hovedet.

Tringa pugnax, Brushane — *Philomachus pugnax*. P. giver en kort Beskrivelse af Fuglen, men omtaler intet nærmere om dens Forekomst paa Øerne. I Samlingen findes en Han i Pragtdragt.

Tringa vanellus, Vibe — P. beskriver Viben og omtaler kort dens Levevis, dog næppe efter egne Iagttagelser.

Denne ses hos os allerede meget tidlig om Foraaret, skøndt det endog fryser, men om Efterhøsten savnes de. At disse, Svalerne og flere om Vintren skulde ligge i Vandet i Dvale, er intet om.

Tringa alpina — *Calidris alpina*, Almindelig Ryle. P. beskriver Fuglen i Sommerdragt og kritiserer BRÜNNICH's Beskrivelse.

Tringa hypoleucus, Virle — *Tringa hypoleucus*, Mudderklire.

Den lever af Vandinsekter, søger helst det salte Havs Strandbredder; skriger altid, endogsaa om Natten et lattermildt Hi-Hi-Hi, er fremfor andre af dette genus selskabelig, ikke aleneste indbyrdes, men og med *Alpina*, *Ferruginea* osv. Den er hos os baade Vinter og Sommer.

Beskrivelsen lader ingen Tvivl om, at der menes Mudderkliren, men man er rigtignok noget betænkelig ved Angivelsen om dens selskabelige Levemaade, og at den ogsaa findes om Vintren.

Tringa littorea — *Tringa ochropus*, Svaleklire.

Denne lever saavel ved de ferske som salte Vande af Insekter, gaar ragbenet, fløjter Tyvit-Tyvit, hvorved den bevæger eller nikker med Hovedet eller Halsen. I Flugten skriger den af samme Tone, men flyver ikke højt, derimod meget hastig, fordi Vingerne ere lange. Den er lidt større end den forrige men mindre end den følgende.

Tringa cinerea — *Calidris canutus*, Islandsk Ryle; Vinterdragt. Beskrivelse og Henvisning til BRÜNNICH'S Beskrivelse.

Tringa variegata — Synes at være ung Fugl af *Arenaria interpres*, Stenvender, skønt Beskrivelsen ikke passer helt.

Disse ere her meget rare, jeg har i 23 Aar ikke faaet mere end 3, alle skudte om Sommeren i stærkt Tordenvejr.

Tringa maritima, Rytteren, Strandrytteren — *Calidris maritima*, Sortgraa Ryle.

Denne er ikkun om Vintren og i store Flokke hos os, løber under idelige Skrig, som ligner den lille Myrstikkels [Mudderkliren] og smager vistnok af Stranden, da den ellers er fed.

Som ikke hørende til Samlingen, men forekommende paa Christiansø nævner P.:

Tringa interpres, Ryde-Tyten — *Arenaria interpres*, Stenvender i Sommerdragt.

Yngler paa Bornholm; dens Stemme er Tyl-ly-ly-ty-ly-ly.

Tringa squatarola, Fløjtetyten, Tolken — Ingen Beskrivelse.

Den yngler paa Bornholm.

Tringa lobata — *Phalaropus lobatus*, Odinshane.

Denne rare Fugl flyder paa Vandet, men søger sin Føde mest ved Stranden.

Tringa ferruginea — *Calidris canutus* og *C. testacea*, Islandsk Ryle og Krumnæbbet Ryle i Sommerdragt.

De ere her i Juli-August i Mængde, endog de halvvoxne, som ikke ere større end *Alpina* men komplette paa Farverne, saa jeg næsten troer, at af dette Species haves dobbelte og enkelte, men de hvide Stilke udi de yderste Svingfjer fattes de smaa.

P. tror øjensynlig, at den Krumnæbbede Ryle i Sommerdragt er ung Fugl af den Islandske.

Tringa minima — Beskrivelse:

En ny *Tringa* ikke større end en Svale, men overmaade fed. . . . Hovedet ovenpaa tilligemed Halsen paa Siderne og forpaa saavel som hele Underdelen snehvid.

Dette lader ingen Tvivl om, at det er Selningen, *Crocethia alba*, der menes.

Tringæ lever af Insekter, som de ved Vandene, især ved det salte Hav opsamler; de kaldes derfor almindelig Strandsnepper, og deres Smag er noget trannet, dog spises endog disse med Indvoldene; *Pugnax* [Brushanen] er den delikateste Fugl, man vil spise; *Vanellus* [Viben] er ikke trannet, siden den ikke heller søger de salte Vandkanter, men dens Kød er alligevel ikke angenem.

De fleste ere her ikkun i Juli og August, *Hypoleucus* hele Aaret og *Maritima* om Vintren, en Del af disse i stor Mængde som *Maritima*, *Hypoleucus*, *Alpina*, *Littorea*, *Cinerea*, *Ferruginea* og *Minima*, men *Lobata* og *Variegata* tilligemed *Pugnax* sjelden.

Charadrius hiaticula, Præstekrave — Almindelig Præstekrave.

Denne løber [ellers] mest ved de ferske Vande, men her maa den søge Stranden, lever af Insekter, piber højt Tyt-Tyt, nikker derved med Hovedet og bevæger den korte sammenlagte Stjert, flyver lavt, men ikke langt, yngler paa Bornholm saavel som mangfoldige andre Fugle i de store Myrer og paa Lyngen.

Charadrius alexandrinus — Hvidbrystet Præstekrave. Kort Beskrivelse.

Skudt i Tordenvejr.

Charadrius apricarius, Hjejle — Beskrivelse, der viser, at det er en Fugl i Yngledragt.

Denne tirilerer [slaa Triller].

Charadrius pluvialis, Brokfugl — *Charadrius apricarius*, Hjejle. Beskrivelse, der viser, at det er unge Fugle og Vinterdragt af Hjejlen.

Apricarius og *Pluvialis* ere hos os i Juli og August, de yngler ellers paa Bornholm; om Mortens Tider ere de fedest, men ogsaa rare; deres Delicatesse er bekendt og de spises med Indvoldene; de løber meget hastig, er næsten saa stor som en Due.

Hæmatopus ostralegus, Strandskade.

Den yngler her og paa Bornholm og trækker bort om Efterhøsten . . . i Flugten udbreder den Stjerten, flyver meget flagrende og fløjter

uophørlig Toyt-Toyt-Toyt. Naar den staar eller løber langs Stranden og fløjter, nikker Fuglen med Hovedet og Halsen, men bevæger ikke Stjerten. Den lever af Muslinger og Snegledyr.

Rallus crex, Vagtelkonge — *Crex crex*, Engsnarre. Nøjagtig Beskrivelse, nogen Biologi, men næppe efter Selvsyn.

Den trækker med Vagtlernerne baade Foraar og om Efterhøsten, til hvilke Tider den ogsaa indfinder sig her; men aldrig ses her Vagtler, derimod en Del af dem paa Bornholm.

Ellers kan ogsaa herfra forskaffes:

Rallus aquaticus, Vandrikse. Opholder sig her om Efterhøsten, men ikke hvert Aar.

Columba oenas, Kirkedue, Skovdue — Huldue.

Siden den yngler paa Bornholm, besøger den os oftest [temmelig ofte].

Columba palumbus, Skute, Ringeldue — Beskrivelse.

Denne Due er meget deliciøs og lever som alle Duer af Frø, Korn, især Ærter og Vikker. Den kommer til os baade om Foraaret og Efterhøsten, yngler paa Bornholm, sidder og bygger paa høje Træer; jeg har udi deres Kro endog fundet hele Agern.

Alauda arvensis, Sanglærke.

Er overalt bekendt og haves næsten i hvert andet Hus for dens angeneme Sangs Skyld; Tvang med en eller anden Føde varierer dens Farver, især bliver Lærkerne af Hampefrø sortebrune, nogle næsten helt sorte.

Anthus pratensis, Englærke — Engpiber. Kort Beskrivelse.

Anthus arboreus, Skovlærke — *Lullula arborea*, Hedelærke.

Anthus campestris, Marklærke — Markpiber.

Anthus trivialis, Pibelærke, Havelærke — Skovpiber. Beskrivelse.

Piber ikkun douce Tylylyt, Tylylyt, flyver ikke heller højt.

Alauda cristata, Toplærke — *Galerida cristata*.

P. anstiller en vidtløftig Betragtning over Lærkernes og andre Fugles Sang.

Lærkerne sidder paa Jorden, ikkun *Arborea* paa Træer. De ere hos os hele Aaret undtagen i Yngletiden og i de strengeste Vintermaaneder. De ere fedest om Efterhøsten og Vintren, delicate og deres Kød indeholder en stor Del Salt og Olie.

Sturnus vulgaris, Stær — Beskrivelse, lidt Biologi, næppe efter Selvsyn.

De ere her baade om Foraaret og Efterhøsten.

Endvidere haves her om Efterhøsten ved de ferske Vande:

Sturnus cinclus [*Cinclus cinclus*, Vandstær]. Siden denne Fugl ikke er almindelig bekendt, og Bornholmerne desuden kalder *Turdus merula* for Bækkestær, saa vil jeg her kort og kendelig beskrive den.

Turdus viscivorus, den ægte dobbelte Kramsfugl og største udi sin Art [Misteldrossel].

Denne lever mest af Mistelbærkerner og Agern af Steneg, men ellers af Rønne- og Enebær.

P.'s Meddelelse om de to første Fødemidler viser tydeligt, at han har sin Kundskab fra en anden Forfatter, da Mistelten og Steneg ikke vokser paa Christiansø.

Turdus pilaris, Simmeren — Sjagger.

Naar denne bliver de røde Rønnebær vaer og sætter sig paa Træet, da skrider den af Glæde Ka-Ka-Ka.

Turdus iliacus, Drossel — Vindrossel.

Den ruinerer mine Vindrue, bare for Kærnernes Skyld.

Turdus musicus, Sangdrossel — *Turdus ericetorum*.

Dens Stemme er et fløjtet og stærkt udstødt Tyok-Tyok, naar den flyver; men om Foraaret synger den meget behagelig og vedholder nogle Maaneder.

Turdus merula, Solsort, Sælsort.

Urettelig af en Del Bornholmere kaldet Bækkestær; den synger om Foraaret og lærer at fløjte; disse yngle paa Bornholm i Mængde, men saasnart Ungerne kan flyve, forsvinder hele Flokken; inden faa Uger derefter kommer de igen og bliver til November Maaned, da de trækker mod Syden, hvorfra de tidlig om Foraaret returnerer.

Endvidere kan herfra forskaffes:

Turdus torquatus, Ringdrossel. Denne Drossel var vel ikke iblandt Samlingen, men fortjener, at den her beskrives, især siden den endog er en Raritet paa Herskabers og store Skovejeres Bord.

De fanges her alle udi Snarer med Rønnebær. De lever af Ene-Rønne- Tytte- Multe- Axelbær og flere Slags, ellers af Insekter, som de opleder i Jorden og bag Lichener [Laver]. Jeg har allerede ved *Viscivorus* meldt, at den elsker Mistel og forplanter den, hvoraf siden Fuglelim koges. Deres Kød er delikat, især *Viscivorus* og *Torquatus*,

som ere derhos overmaade fede og smager mindre beske. Om Foraaret trækker de udi Maj imod Nord og Øst; med første østlige Vind om Michaelis [29. September] kommer *Musicus* tilbage, denne følger *Iliacus*, siden *Pilaris* og *Merula* og udi December Maaned, ja vel endog efter Jul kommer den delicate *Viscivorus* og *Torquatus*. Til disse gemmer jeg mine Rønnebær i tørt Sand, hvor de bevares for Forraadnelse.

*Loxia*¹ *pyrrhula*, Dompap.

De synger douce og lærer at fløjte angenemt. Af disse havs trende Varieteter, sig ellers paa Farverne aldeles lige, men

1ste saa stor som *Iliacus* [Vindroslen]

2den saa stor som Gulspurven

3die saa stor som *Fringilla domestica* [Graaspurven].

I Bur og ved Hampefrø bliver de sorte og sort-purpur-blaa, hvorom mere sub titulo *Loxia atra* [se senere].

Det synes, som P. paa Christiansø har truffet baade den store nordiske Form af Dompap *Pyrrhula p. pyrrhula* og den langt mindre mellemeuropæiske Form *Pyrrhula p. coccinea*, som ved første Øjekast paa Størrelsen adskiller sig fra den nordiske Race; i nyere Tid er denne store nordeuropæiske Race fundet ynglende paa Bornholm (sml. LØPPENTHIN, D. O. F. T., 1935, S. 15—21).

Loxia chloris, Svenske — *Chloris chloris*.

Endvidere kan herfra forskaffes:

Loxia curvirostra, Korsnæb — Beskrivelse, bl. a. hvorledes Overnæbbet snart er højet tilhøjre, snart tilvenstre for Undernæbbet.

Af begge Sorter havs følgende Varieteter:

1. Hanner, røde med sorte Sving- og Styrefjer.
 2. Hanner grøngule med do. Sving- og Styrefjer.
 3. Hanner rød, gul og lyseblaa blandede.
- Hunnen altid graa, lidt grønblandet.

Loxia atra — Vidtløftig Beskrivelse af en Dompap i Bur, der blev sort ved at leve af Hampefrø.

Dompaperne lever af alle Slags Bær ligesom Kramsfuglene, dog udplukker de helst Kærnerne; Svensken samler Frø, men Korsnæb [lever] af sprøde Knopper, thi andet faar den ikke her. Disse Fugle ere her om Foraaret og om Efterhøsten.

¹ LINNÉ regnede som hørende til en særlig Slægt, som han kaldte *Loxia*, foruden Korsnæb ogsaa adskillige andre Finker med kraftigt Næb.

Loxia coccothraustes — *Coccothraustes coccothraustes*, Kærne-bider.

Loxia enucleator — *Pinicola enucleator*, Krognæb. Se de sidste Sider i Afhandlingen (S. 142). Fuglene er skudte siden Samlingen blev indsendt til Kunstammeret.

Emberiza nivalis, Snefugl — *Plectrophenax nivalis*, Snespurv.

Deres Stemme er et meget angenemt fløjtende Ty-ly-ly-ly, hvilket de ogsaa med nogle Vendinger af Lærkens Sang anstemmer i Buret om Foraaret. Jeg har haft mange af dem levende i Bur og givet dem Hirsegryn og Havre. Deres begærte Føde er Stenkarse (*Iberis nudicaulis*), hvilket meget smaa Frø man i deres Mave finder, og det er Aarsagen, hvorfor denne Fugl helst søger Fjeldene; dog som dette Frø ikkun her paa Bornholm, paa en liden Strækning udi Jylland og ellers paa de nordlige Fjelde findes, saa er denne delicate Fugl ikke saa almindelig i Danmark. [P.'s Bemærkninger om Fuglens Føde og Aarsagerne til dens forskellige Udbredelse passer næppe.] De kommer ikke førend Sneen forjager dem fra de nordlige og østlige Fjelde; thi endogsaa i Rusland ere de i Mængde.

Emberiza calandra, Kornlærke — Kornverling. Beskrivelse. Nogen Biologi, næppe efter Selvsyn.

Emberiza citrinella — Gulspurv. Beskrivelse.

Den kvidrer smukt.

Endvidere kan forskaffes:

Emberiza hortulana, Ortolan [Hortulan]. Denne var med i Samlingen men blev af Folkene, som bar Fuglene paa Kunstammeret tabt og traadt i Stykker. Er her ellers om Vinteren oftest. [Næppe rigtigt.]

Nivalis, *Calandra* og *Citrinella*, saa og *Hortulana* lever af Korn og Frø, den første og sidste ses her ikkun om Vintren, men da ere de ogsaa fedest, *Calandra* kommer ikkun om Sommeren en passant fra Bornholm, men *Citrinella* ses her à l'ordinaire, ikkun i Yngletiden savnes den.

Fringilla coelebs, Bogfinke.

Saa vel bekendt, at de behøver ingen nærmere Beskrivelse, siden man næsten i hvert Hus deraf haver i Bur. . . . deres Sang bestaar i gennemtrængende Slag, som i visse Dele ligner Nattergalen.

Man mærker Rigtigheden af, hvad P. beretter, at han er ganske umusikalsk.

Fringilla montifringilla, Kvæker,

Denne efteraber Bogfinkens Sang, men ikkun med slet Succes; dennes Hun er meget hengiven til Galanterie, og det er Aarsagen til, at man af disse ser mange smukke Varieteter.

Fringilla carduelis, Stiglitz — *Carduelis carduelis*, Stillits.
Er ellers en angenem Sanger.

Fringilla cannabina — *Carduelis cannabina*, Tornirisk.
Synger herlig; denne er to Slags. 1. med herlig Karmin paa Hovedet og Brystet. 2. uden samme røde Farve og lidt større. [Han og Hun.]

Fringilla spinus — *Carduelis spinus*, Grønsisken.

Fringilla linaria, Ryllike — *Carduelis flammea*, Graasisken.
Synger slet.

Fringilla domestica, Graaspurv — *Passer domesticus*.

Fringilla montana, Skovspurv — *Passer montanus*.

Disse sidder alle paa Jorden, lever af Frø og Korn; nogle har deres Navn af den Føde, de helst behager, thi skøndt de oftest maa nøjes med det, de faar, saa begærer dog den ene Hampefrø, den anden Tidsel, nogle Agerkaal, flere Hørfør. Hersteds behager de vild Valmue (*Papaver argemone*), Bjergvikker (*Vicia lathyroides*), Stenkarse (*Iberis nudicaulis*) o. s. v.

De fleste ere spiselige men meget smaa; de ere her baade om Foraaret og Efterhøsten.

*Motacilla*¹ *modularis*, Graairisk.

Urettelig saaledes kaldet.

Det er sikkert Jernspurven, Brunellen, *Prunella modularis*, der menes.

Motacilla campestris — Efter Beskrivelsen og efter Henvisningen til det særdeles gode Billede i LINNÉ'S »Fauna suecica« er der ingen Tvivl om, at der menes *Ficedula hypoleuca*, Broget Fluesnapper. Det latinske Artsnavn maa vist bero paa en Skrivefejl, da det ellers ikke nogetsteds findes brugt for denne Art.

Naar de sidder bevæger de Stjerten og Vingerne og lader de sidste nedhænge. De smækker og smadsker med Næbbet.

Motacilla curruca, Græssmutte, Gøgemoder — *Sylvia curruca*, Gærdesanger.

Motacilla salicaria, den gule Græssmutte — Antagelig *Hypolais icterina*, Gulbug.

Motacilla sylvia — Antagelig *Sylvia borin*, Havesanger.

¹ Vipstjerter, Sangere, Gærdesmutter og en Del af de mindre Drosselfugle sammenfattede LINNÉ under Slægtsnavnet *Motacilla*.

Motacilla philomela, Fjeldstaun — *Luscinia luscinia*, Nattergal.

Det væsentligste, hvorpaa man kan kende denne fra *Luscinia*, er, at denne er en halv Gang fyldigere i Kroppen.

Motacilla ficedula, Spidslærke — Vistnok *Sylvia communis*, Tornsanger.

Motacilla alba, Vipstjert — Hvid Vipstjert.

Bevæger Stjerten, kvidrer og er her baade Sommer og Vinter og gør os i Haverne stor Tjeneste med at rense Urterne fra Insekter, især Kaalen fra Mark [Larver] og Lus.

Motacilla flava, Gulspink — Gul Vipstjert.

Motacilla oenanthe, Stendolp — *Oenanthe oenanthe*, Dige-smutte.

Her haves begge Varieteter, som Hr. LINNÉ melder om:

a) med lyseblaa Ryg, Hovedet ved Næbroden hvid.

b) Ryggen askebrungraa med mørke Bølger.

Det er øjensynlig Hannens og Hunnens meget forskellige Farver, der bringer LINNÉ og P. til at anse dem for Varieteter.

Disse sidste har man her tilforn holdt for Unger, men urettelig, thi de ere endog lidt større end de første. Disse skvætter og bevæger tillige Stjerten; de yngler her, deres Unger ere det første Aar smudsigraa og forlader Stedet, naar Nattefrosten indfalder.

Motacilla rubetra — *Saxicola rubetra*, Bynkefugl.

Motacilla atricapilla, Haveskade, Munk — *Sylvia atricapilla*. Han og Hun rigtig beskrevne.

Motacilla phoenicurus, Rødstjert — *Phoenicurus phoenicurus*.

Motacilla rubecula, Rødkælk — *Erithacus rubecula*, Rødhals.

Motacilla troglodytes — *Troglodytes troglodytes*, Gærde-smutte.

Den kaldes her Tommeliden, fordi dens Krop er næppe en Tomme i Længden.

Motacilla regulus, Fuglekonge — *Regulus regulus*.

Den mindste mig bekendte danske Fugl. Hannen har paa Hovedet en safrangul, nedliggende Top, hvis Yderkanter er højrøde, og hvilken kan rejses udi en Affekt; Hunnens er ikkun citrongul uden rød Rand. Den piber og klavrer, bær Stjerten i Vejret som den forrige. [Hvilket Fuglekongen ikke gør.]

Motacilla segnipes — *Muscicapa striata*, Graa Fluesnapper.

Navnet *segnipes* = den langsomt gaaende, har jeg givet Fuglen, fordi den i Proportion af sin Størrelse er uligt [unaturlig] lavbenet. Fuglen er saa stor som en Spurv, bevæger Stjerten og Vingerne, naar den sidder; den smækker.

P. beskriver Fuglen tydeligt nok, saa der er ingen Tvivl. Arten var dog tidligere beskrevet af PALLAS under Navnet *Motacilla striata*.

Endvidere kan herfra forskaffes:

Motacilla luscinia, Nattergal — P.'s eneste Bemærkning om den er, at den er »en dejlig Sanger«. P. synes at mene, at der paa Christiansø træffes to Arter af Nattergale, sikkert en Fejltagelse.

Motacilla hypolais — Ingen Beskrivelse eller Bemærkning.

Motacilla trochilus, Spurvekonge — Ingen Beskrivelse eller Tilføjelse, sikkert Løvsanger.

Nogle af disse ere hos os og yngler; de øvrige om Foraaret og kommer igjen i August, bliver til om Efterhøsten; *Troglodytes*, *Regulus* og *Trochilus* besøger Stedet om Vintren.

Næppe rigtigt for den sidste Arts Vedkommende.

De lever af Insekter og flagrer omkring Urterne som Kolibri, med hvilke de ere af ens Natur; i Luften tager de efter Insekterne meget artige Vendinger og *Troglodytes* med sine Slægtninge opleder Æggene.

Gulspinkerne [Gul Vipstjert] og Stenskvætterne [Digesmutte] sidder aldrig paa Træer, Vipstjert meget sjældent.

Man tager næppe Fejl i, at disse mindre Fugle kun i ringere Grad har interesseret P.; hvad han anfører af deres Biologi er ikke meget slaaende. Deres Nytte sammenfatter han til Slutning saaledes:

Disse Fugle ere spiselige, og siden de lever af Insekter ikke aleneste delikate, men og sunde; dog udkræves mange til en lille Ret.

Parus major, Musvit; *Parus coeruleus*, Blaamejse; *Parus palustris*, Sumpmejse. For alle tre Arters Vedkommende findes blot Beskrivelse.

Parus caudatus, Stjertmejse — *Aegithalos caudatus*, Halemejse.

Denne meget smaa Fugl flyver formedelst den lange Stjert meget ubekvem, alligevel trækker den over Søen . . . er her ikke hvert Aar, men naar den kommer, saa er der en stor Mængde i Følgeskab; kommer først mod Frost og bliver her hele Vintren.

De [Mejserne] ere her om Foraaret og Efterhøsten og Stjertmejsen endog om Vintren. Om de ere spiselige, saa lønner det ikke Umagen at lade dem plukke. Til at tegne *Parus caudatus* behøves en Mesters Haand.

Hirundo urbica, Bysvale — *Delichon urbica*. Beskrivelse.

De bygger deres Rede udenfor Huset under Tagfæstet, synger angenehm.

Ellers kan herfra have:

Hirundo rustica, Forstuesvale.

Synger vel og oftere end den forrige, bygger inde i Huset.

Hirundo riparia, Digesvale — *Riparia riparia*.

Hirundo apus, Stensvale, Kirkesvale, Mursvale — *Apus apus*, Mursejler.

De kommer til os om Foraaret og yngler hersteds, trækker bort igen udi September. De sidder ikke paa Træer og sjelden paa Jorden, men vel paa Tagryggen, hvor deres lange Vinger har en friere Bevægelse til at begive sig igen i Flugten. *Hirundo apus* hænger sig, naar den vil hvile, ved Kløerne fast til Klipperne eller Muren; dens Kløer er derfor stærke, meget spidse og alle 4 Tæer staa fremfor. Det er ikke muligt, at denne Svale kan staa paa de meget korte Ben, thi Vinge-Albuen staa saa dybt fra Kroppen, som Benet kan række; desuden er dens Vinger for lange, saa at Fuglen, naar den vilde flyve op fra Jorden, kan den ikke give sig det fornødne hoppende Stød med Benet for at sætte sig i Flugten.

Efter LINNÉ's System, som P. følger, hører Mursejleren med til Svalerne. P. udtaler tydeligt, at saavel denne som alle tre Svalerarter yngler paa Christiansø; Digesvalen maa vel saa bygge i Stendiger, da der ikke findes Sandbrinker, hvor den kan grave sig ind.

Caprimulgus europæus, Natravn — P. giver en vidtløftig Beskrivelse af Natravnen og beretter en Del om dens Levevis.

Den er her baade Foraar og Efteraar.

Ederfuglens Rede.

Ederfuglens Rede anbelangendes, som fulgte med Samlingen, da vil jeg derom give denne korte og underdanige Efterretning.

Ederfuglene lægger deres Æg, naar Lejligheden det tillader, helst bag en Forhøjning, Klippe eller Sten, saaledes at deraf kan have Beskyttelse mod fugtige især vestlige Foraarsvinde.

Paa det udvalgte Sted sammendrager baade Hannen og Hunnen

lidt tør Græs, Halm eller Søtang (*Fucus nodosus*), og hvad ellers bekvemt udi Nærheden findes, hvornæst Hunnen plukker af sig nogen Dun og derpaa lægger fra 5—7 olivengrønne, nogle mørkere andre blegere, Æg.

Udi den Tid, Hunnen ligger paa Æggene, laver den efterhaanden en Ring omkring Æggene for desbedre at bevare dem fra Forkøelse [Afkøling], og dertil afplukker Hunnen mere og saa megen Dun, som moden er, og den selv kan miste; denne blandes med, hvad Næbbet i Nærheden af Barselsengen kan faa fat paa; denne Iblanding forarsager, at Dunene ikke uden stor Møje kan renses.

For at forestille en saadan Ederfuglerede med Dun og Æg udvalgte jeg istedetfor en Klippe et tykt og alenlangt Stykke gammelt Birketræ, udi hvis Bark var dybe Furer. Efterat det var rensat fra Træmos [Lav] og Jord og fastgjort paa en proportionerlig Trætavle, malede jeg det graa som en Klippe. Udi Birketræets dybe Furer indlagdes med Lim og Kit alle de Slags Stene, som hersteds findes, og for at vise det muligt naturligt, garneredes disse med nogle Mosarter (*Lichenes*), som Klipperne her producerer, og som til dette Arbejde var bekvemme.

Yderranden omkring Reden bestaar af Birkebark, hvorimellem paa samme Maade, som før ermeldt, er indfattet Stenstykker; indenfor denne Rand ligger Dunreden med 6 Æg. Ederfugleællingen staar ved Redens venstre Side hos Moderen, Hannen ved den højre Side.

Det Stykke, som følger herefter, er indsat foran, S. 98 o. flg.

Ske mig, at mine Vilkaar maatte forbedres, da vil jeg ikke aleneste denne Del af Naturhistorien [Fuglene], men og de øvrige efter Formue oplyse. Min »Christiansøe's physiske og oeconomiske Beskrivelse« ligger færdig, men mine Omstændigheder tillader mig ikke at bestride Bogtrykkerlønnen.

J. D. P.

Medens det foregaaende drejer sig om den Samling, P. havde oversendt til Kunstkammeret samt saadanne, som han kunde skaffe, omtaler han nu tre Arter, som han først senere har fundet paa Øerne og indsendt; han nævner paa dette Sted blot Arterne med en kort Beskrivelse vedføjet, medens han til allersidst i Arbejdet har en vidtløftigere Beskrivelse, som jeg af praktiske Grunde indføjer her.

Alca quinquedulcata Han, en Varietet og til nu ubekendt Fugl. Overnæbbet med 5 Tværfurer, Undernæbbet med trende. Imellem Øjet og Nakken hvidgraa.

Efter P.'s Beskrivelse drejer det sig om den almindelige Alk i Vinterdragt, men da han beskriver dens Ynglen paa

Klipperne, maa der foreligge en eller anden Misforstaaelse. Han beretter ogsaa, at de findes i Mængde omkring Nordpynten af Bornholm, dog kun om Foraaret og Sommeren. Nogen ny Art, som P. vil gøre den til, er i hvert Tilfælde »den femfurede Alk« ikke.

Loxia coccothraustes — *Coccothraustes coccothraustes*, Kærnebider. Han & Hun.

En Fugl, der er meget sjælden i Nordeuropa, aldrig er set af de ivrigste svenske Naturforskere er fangen nu iaar i December udi mine Kramsfuglsnarer, lever altsaa af Bær . . . de er ellers ikke tilforn set af de allerældste Folk.

Loxia enucleator — *Pinicola enucleator*, Krognæb.

1. Den yngste Han, carmoisinrød og askegraa
2. Den ældre, lidt rød paa Hovedet, spredt paa Ryggen, rødagtig paa Brystet, ellers orange og askegraa.

Den gamle Han. Orange og askegraa uden rødt. Hunnen altid askegraa og grøngul.

Alcedo ispida, Isfugl — *Alcedo atthis ispida*.

I de nordiske Riger ubekendt og endnu ikke funden af de svenske. . . af egen Erfaring kan jeg ikke sige meget om dennes Levemaade, siden jeg aldrig har set flere end dette eneste Eksemplar. . . Den behøver ikke at udstoppes og med kostbare Pulver at præserveres for Insekternes Graadighed, thi den er mindre forgængelig end andre, ja end alle synlige Creature. De første 10—12 Dage flyder igennem den ordinære Vej nogen ildelugtende Vædske, siden tørrer Fuglen efterhaanden, bliver saa haard som en Sten og konserverer sig uden Hjælp. Uden Tvivl ligger Grunden til Fuglens Konservation i de trannede Safter.

Jeg har indset, at Guds store Værk kan et Menneske ikke tilegne sig, hvor flittigt han end stræber derefter [I Manuskriptet paa Latin].

Hvad Naturhistoriens Udbredelse udi denne Del [Fuglene] saavel i Almindelighed, som ogsaa disse Rigers i Særdeleshed fra Christiansø har profiteret, ses af Hr. BRÜNNICH's Ornithologia borealis, hvor mest tales om nyere fra bemeldte Sted opdagede Fugle; hvad siden er opdaget findes i denne Katalog, og da Rummet tillader det, saa leveres her en kort Ekstrakt.

1. De Fugle som overalt var ubekendte.

Falco torquatus [Hedehøg]; *Falco lagopus* med Varieteter [Vintermusevaage]. Begge endog Hr. LINNÉ ukendte. [Begge Arter findes omtalte hos BRÜNNICH.] *Anas latirostris* [Hun af Bjergand]. *Anas ignota* [Hun af Fløjsand]. *Anas cruce-signata* [Sortand].

Mergus rubricapillus [Hun af Stor Skallesluger]. *Mergus glacialis* [Hun af Lille Skallesluger]. *Alca quinque-sulcata*, ukendt af Forfatterne [Alk i Vinterdragt; i Manuskriptet sætter P. Mærket, som skulde betegne, at Arten hidtil var ukendt ved *Alca balthica*, men dette er øjensynlig en Skrivefejl]. *Larus marinus*, dens ubekendte Varieteter [Forskellige Dragter af Svartbag]. *Larus argentatus* [Sølvmaage]. *Larus latro*, *Larus maximus*, *Larus spurius* [unge Fugle af Sølvmaage og Svartbag]. *Tringa cinerea* [Islandsk Ryle, Vinterdragt]. *Tringa variegata* [Maaske ung Fugl af Stenvender]. *Tringa ferruginea* [Islandsk og Krumnæbbet Ryle i Sommerdragt]. *Tringa minima* [Selning]. *Motacilla atricapilla*, Hun [Munk]. *Motacilla sepnipes*, en ukendt Fugl [Graa Fluesnapper].

2. De Fugle som Hr. BRÜNNICH ikke har.

Falco cyanopus [Art usikker]. *Falco æsalon* [Dværgfalk]. Begge endog Hr. LINNÉ ukendte. *Alcedo ispida* [Isfugl]; aldrig set af Svenskerne. *Loxia coccothraustes* [Kærnebider]. *Loxia enucleator* [Krognæb]; dens Varieteter. *Motacilla campestris* og Varieteter [Broget Fluesnapper]. *Motacilla salicaria* [Gulbug].

3. De Fugle som vor Naturhistorie ikke kendte.

Strix stridula [Slørugle?]. *Strix nyctea* [Sneugle]; denne taler vel ANDERSON¹ om, men den findes ikke hos nogen dansk Autor. *Anas fusca* [Fløjsand], dens Varieteter efter Alderen. *Anas marila* [Bjergand] ligesaa. *Anas mollissima* [Ederfugl] ligesaa ogsaa Hunnen. *Anas clangula* [Hvinand] ligesaa. *Anas penelope* [Pibeand] ligesaa. *Anas hyemalis* og *havelda* [Havlit] ligesaa. *Mergus merganser*, dens prægtige Varietet [Stor Skallesluger]. *Uria grylle*, dens Varieteter med Hensyn til Køn og Alder [Tejste]. *Uria ringvia* & *alga* [Lomvie], er Han og Hun. *Colymbus auritus* [Nordisk eller Sorthalset Lappedykker]. *Colymbus stellatus* [Rødstrubet Lom i Vinterdragt]. *Colymbus podiceps* [Dværglappedykker]. *Sterna hirundo* [Havterne]; oplyst at *Sterna paradisæa* hos BRÜNNICH er dens Han. *Scolopax gallinago* [Horsegøg] er trende Slags. *Scolopax lapponica* [Lille Kobbersneppe] bedre oplyst. *Tringa interpres* [Stenvender i Sommerdragt]. *Tringa lobata* [Odinshane]. *Tringa alpina* [Ryle]. *Tringa squatarola* [Strandhjejle?]. *Turdus viscivorus* og *pilaris* [Misteldrossel og Sjagger]; bedre oplyst. *Loxia curvirostra* [Korsnæb] dens Varieteter. *Loxia pyrrhula* [Dompap] dens Varieteter. *Loxia atra* BRÜNNICHII og *nigra* LINNÆI er ikkun Varieteter af *Loxia pyrrhula*. *Loxia chloris* [Svenske] dens Varieteter. *Emberiza schoeniclos* [Rørspurv]. *Fringilla cannabina* [Tornirisk] er tvende Slags. *Fringilla linaria* [Graasiken] er Siserønnike. *Motacilla ficedula* [Tornsanger]; denne har Hr. PONTOPPIDAN i »Danske Atlas« herfra. *Motacilla oenanthe* [Digesmutte] dens Varieteter. *Motacilla rubricapilla*, Han & Hun [Hunnen af Munk]. Hr. LINNÆUS i »Fauna Suecica« og Hr. BRÜNNICH l. c. holder for at denne er Hun til *atricapilla*, men det er

¹ JOHANN ANDERSON: Nachrichten von Island, Grönland etc. 1747.

befundet anderledes. [P. har selv foran beskrevet Forholdet rigtigt paa samme Maade som LINNÉ og BRÜNNICH.] *Motacilla titys* har Hr. PONTOPPIDAN faaet herfra. [I P.'s Mskr. findes intet om, at han skulde have faaet denne Art (Husrødstjerten), og Billedet i »Danske Atlas« lader ikke nogen Tvivl om, at det er Rødstjerten, *Phoenicurus phoenicurus*, PONTOPPIDAN har afbildet.] *Parus caudatus* Han & Hun [Halemejse].

S. D. G.¹

Faa Aar før sin Død opholdt P. sig nogen Tid i København; en Overgang var han indlagt paa Frederiks Hospital paa Grund af en Gigtlidelse, som siden vanskeliggjorde hans Gang. Han benyttede Tiden i København til at forfatte det store Manuskript om Christiansøs Fugle, som findes paa det kgl. Bibliotek. Utvivlsomt har han beskrevet Fuglene væsentlig efter den Samling, der fandtes paa Kunstkammeret, og som han selv for en stor Del havde tilvejebragt. Det er vel i det hele nok de samme Arter, som han omtaler i Sorømanuskriptet, men der er dog føjet adskillige til. Titelen paa Manuskriptet angiver tydelig nok, at det drejer sig om Fugle fra Christiansø, men i Omtalen af nogle Arter angiver han ikke dette udtrykkeligt, medens han om adskillige andre indgaaende beretter dette. Nogle af dem, han nævner som nye Arter, er blot Dragter af tidligere omtalte Arter, men der findes ikke faa aldeles klart beskrevne Arter, som ikke er nævnet i Sorømanuskriptet, og som har adskillig Interesse. Nedenstaaende opføres disse ny tilkomne Arter.

Falco chrysaëtos, Kongeørn — *Aquila chrysaëtos*. P. giver en nøje Beskrivelse af Fuglen, men omtaler intet nærmere om dens Ophold paa Christiansø. Det samme gælder om den følgende Art:

Falco subbuteo, Lærkefalk.

Falco gyrfalco — *Falco rusticolus*, Jagtfalk.

Om Foraaret ser man paa Christiansø ingen af dem men om Efterhøsten i Vildgæs og Ænders Træktid iblandt hele Flokke, som kommer fra Nord.

¹ Soli Deo Gloria [Gud alene Æren].

Corvus infaustus, Ulykkes- eller Gertrudsfugl — *Perisoreus infaustus*, Lavskrige.

Allerydmygst undertegnede har ejet den 2de Gange hersteds, den ene som aflagde en Besøgelse i Møllen, den anden udi en Fiskers Hytte, hvor de bleve fangne, begge Hanner. 30. 8. 1778.

Af denne kortfattede Meddelelse synes det at fremgaa, at begge Fuglene er trufne samme Dag. Det ligger nærmest at antage, at de er komne fra Sverige, hvor de yngler fra Värmland og Dalarne nordpaa. Udenfor Yngletiden strejfer de omkring, og formodentlig maa de ved Storm være drevne ud af deres Kurs. At P. skulde kunne forveksle dem med nogen anden Fugl synes utænkeligt.

Sitta europæa, Spætmejsse — Det er besynderligt, at P. ikke har truffet den i de første 25 Aar af sit Ophold paa Christiansø. Han skriver om den følgende:

Den opholder sig her iblandt om Vintren tillige med Musviterne og kommer igen ved Mikkelsdag, da den afhøster mine faa spanske Nødder, forinden de endnu ere rigtig modne.

Alca alle, Søekonge — *Alle alle*.

Denne ikke her tilforn sete Fugl blev nedlagt i Havnen indeværende Aar [vistnok 1779] 26de December af den Mand, jeg holder at skyde for mig, siden jeg ikke selv kan gaa; men vel en Time først havde han paaset Fuglens Manøvrer . . . jeg har beskrevet mit Exemplar, som var en Han, ustoppet og utørret.

Procellaria pelagica — *Hydrobates pelagicus*, Lille Stormsvale. P. anfører intet nærmere om dens Forekomst paa Christiansø.

Colymbus ignotus og *Colymbus Danus* — Efter Beskrivelserne er det *Podiceps griseigena*, Rødhalsed Lappedykker, i Sommer- og Vinterdragt.

Larus albus — Det drejer sig rimeligvis om en Dragt af *Larus hyperboreus*, Graamaagen. P. skriver:

Omkring Christiansø ses kun meget faa.

Larus minutus, Smaamaage — Efter Beskrivelsen er det Dværgmaagen i Vinterdragt eller maaske Hættemaagen.

Den lever selskabeligt med Slægtens middelstore Arter.

De andre Maager, P. opfører i Manuskriptet, lønner det sig næppe at gaa for meget ind paa. Han opregner 12 Arter, medens der dog paa Christiansø næppe var truffet flere end 7.

Det kan ikke undre, at P. kan komme noget i Vilderede med de mindre Vadefugles Dragter, og han opfører forskellige nye Arter, der dog kun er Dragter af velkendte Arter. En af ham aldrig tidligere set Ryle synes efter Beskrivelsen at være *Calidris temminckii*, Temmincks Ryle.

Pommeransfuglen, *Eudromias morinellus*, opfører han ved Navn i Registret, men i Teksten er der blanke Sider paa dens Plads. Derimod er der ingen Tvivl om:

Charadrius himantopus — *Himantopus himantopus*, Stylteløber. P. beskriver den ganske nøje og fortæller:

Skudt af en Mand, jeg lønner, siden jeg ikke selv kan gaa paa disse ujævne Klipper; den var dalet mellem Klipper, hvor ikke daglig Gang er og 8 Dage efter en passant hittet og mig tilbragt . . . den beskrives kun lidt i »Systema naturæ«.

Recurvirostra avocetta, Klyde — Denne har P. ogsaa faaet hen paa Efteraaret.

Den flyder som en And, og det Eksemplar, her beskrives, er skudt paa Vandet.

Fringilla lapponica — *Calcarius lapponicus*, Laplandsverling.

Paa Christiansø intet mindre end sjelden . . . har sendt den til Etatsraad FLEISCHER'S Samling,

Noget besynderlig er den Omtale, P. giver *Luscinia suecica*, Blaaahalsen. Han beskriver Fuglen nøje, omtaler det blaa Bryst med den røde Plet, men han benævner den *Motacilla carolina* og omtaler den som »den deilige Americaner«, medens han dog samtidig anfører, at det er LINNÉ'S *Motacilla suecica*. P. maa sikkert have Fuglen fra Christiansø, da han i Registret omtaler:

Den findes tilligemed de foreremeldte paa det Kgl. Kunstkammer i Glas oversendte.

Parus ater, Sortmejse.

I disse Riger ukendt; ogsaa denne rare [sjeldne] og smukke Fugl er i Glas sendt til det Kgl. Kunstkammer.

De henved 15 nye Arter i Manuskriptet fra 1781 udgør en meget væsentlig Forøgelse af Christiansøs og tildels Danmarks Fuglefauna og forøger den Gæld, dansk Ornithologi staar i til JOHANN DIETERICH PETERSEN.

Kystparti fra Christiansø.

Der Ornithologe JOHANN DIETERICH PETERSEN (1717—1786).

Unter den dänischen Ornithologen dürfte J. D. PETERSEN einer der eigenartigsten sein, und zwar nicht am wenigsten wegen des Ortes, wo er seine Beobachtungen gemacht hat; 42 Jahre lang lebte er auf der kleinen Felseninsel Christiansø, dem östlichsten Teil des dänischen Reiches, etwa 18 Km. nord-östlich von Bornholm. Christiansø, wie die gewöhnliche Benennung lautet, ist eine kleine Inselgruppe von 3 Inseln, wovon nur zwei bebaut sind. Die ganze Bodenfläche beträgt 38 Hektare, und die Inseln sind Klippen derselben Art wie diejenigen, die zu Tausenden vor den Küsten Schwedens liegen. Im Jahre 1684 wurden die Inseln befestigt; die Festung wurde erst 1855 niedergelegt. Alle Gebäude stehen aber wie zur Zeit der Befestigung, und neue Gebäude sind nicht errichtet worden; die Inseln werden immer noch von dem dänischen Marineministerium verwaltet.

Von Bornholm aus wurde Erde nach den Inseln gebracht, und jetzt wachsen zahlreiche Bäume, ja sogar ein ganzer kleiner Hain auf den Inseln, wie auch weite Strecken mit Kräutern und Sträuchern bedeckt sind. An mehreren Stellen gibt es auf der Insel kleinere Süßwasserteiche.

Eine der Inseln, „Græsholmen“, ist nicht bebaut, und hier nisten Tausende von Möwen: Sturmmöwen, *Larus canus*, Silbermöwen, *Larus argentatus*, und Heringsmöwen, *Larus fuscus*, außerdem Tordalken, *Alca torda*, Trottellummen, *Uria aalge intermedia*, und viele Eiderenten, *Somateria mollissima*. Auf den beiden anderen Inseln brüten wenige kleinere Vögel.

Hatte PETERSEN somit keine allzu große Möglichkeit, auf den Inseln die brütenden Vögel zu studieren, so verdanken wir ihm die Entdeckung der Inseln als Aufenthaltsort während der Zugzeit für eine große Menge von Vögeln. Das hat PETERSEN auch klar erkannt, und in einem kurzen Abschnitt einer seiner Handschriften beschreibt er kurz und klar die Tatsache, die diese Eigenschaft der Inseln bedingt, und zwar ihre Lage im offenen Meere als den ersten Rastplatz, den die Zugvögel vom Norden und Osten auf dem Herbstzug vorfinden. Die Zahl der Vögel, die PETERSEN auf dieser kleinen Inselgruppe vorgefunden und beschrieben hat, erregt Erstaunen, denn sie beträgt gegen 150 Arten, wovon jedoch kaum 20 auf den Inseln nisteten.

Christiansö ist als ein Helgoland in kleinem Maßstab anzusehen, und ein Leuchtturm ist auch da vorhanden.

PETERSEN war ein eifriger Jäger, und er interessierte sich vor allem für die größeren Vögel, während er den vielen kleineren Vögeln, die während der Zugzeiten die Insel besuchten, nur in geringem Grade seine Aufmerksamkeit zuwandte. Er besaß selbstredend ebensowenig wie seine Zeitgenossen die ornithologischen Kenntnisse, die die jetzigen Forscher besitzen; er war aber für seine Zeit ein guter Vogelkenner, sammelte und stopfte eine ganze Menge derselben aus, die teils in die Königliche Sammlung (die „Kunstkammer“), teils in die Universitätssammlung oder in Privatsammlungen (die CHR. FLEISCHER'sche) oder auch in auswärtige Sammlungen einverleibt worden sind.

Es gelang ihm, der auf der Insel das sicher nicht gut besoldete Amt eines Auditeurs versah, kein anderes Werk über Vögel zu veröffentlichen als einen kleinen Katalog über einen Teil seiner Sammlungen. Er verfaßte jedoch in den Jahren 1767 und 1781 zwei umfangreiche Manuskripte über die Vögel von Christiansö; von diesen befindet sich das eine in der Kö-

niglichen Bibliothek zu Kopenhagen, das andere in der Bibliothek der „Sorö Akademie“. Die Manuskripte enthalten eine genaue Beschreibung der Arten, die er auf den Inseln vorgefunden hatte, sowie einige Auskünfte über deren Vorhandensein daselbst und deren Biologie. Besonders dem Soraner Manuskript, wovon bisher nichts veröffentlicht worden ist, sind obenstehende Bemerkungen entnommen. PETERSEN hat noch ein drittes großes Werk „Christiansö's physiske og oeconomiske Beskrivelse“ (Physikalische und wirtschaftliche Beschreibung von Christiansö) geschrieben, worauf er sich öfters bezieht, dies Werk sollte sehr umfassende Auskünfte über die Vögel enthalten, ist aber verloren gegangen und sein Schicksal bleibt unbekannt.

Der dänische Zoologe, M. T. BRÜNNICH, der 1764 „Ornithologia borealis“ geschrieben hat, das erste gesammelte Werk über die nordischen Vögel, hat aus den von PETERSEN auf Christiansö gesammelten Vögeln in hohem Grade Nutzen gezogen, was sich auch vielfach aus dem Werk ergibt, wo Christiansö als Heimatsort der bezeichneten Arten erwähnt wird.

Freilich sind die Arbeiten PETERSEN's nicht in jeder Hinsicht tadellos, aber die dänische Ornithologie ist ihm jedoch wegen seiner Leistungen auf diesem Gebiete zum größten Dank verpflichtet.

Nogle Jagttagelser fra Christiansø i 1935.

Af O. HELMS og ARTHUR CHRISTIANSEN

Ved at gennemgaa JOHANN DIETERICH PETERSEN's Manuskripter (se foran, D. O. F. T., XXX, 1936, S. 83—149) blev jeg snart klar over, at hvad man kan vente at træffe paa Christiansø af mere interessant hovedsagelig er Trækfugle, naturligvis bortset fra de paa Græsholmen ynglende til dels for Danmarks vedkommende enestaaende Arter.

Det var jo fristende at undersøge, hvorledes Forholdene er med Trækfuglene nu til Dags, om de er de samme som paa P.s Tid. Paa Forhaand var der næppe Grund til at tvivle derom, thi for Trækfugle er et Tidsrum af 150—200 Aar ikke